

Skogsrået

En folkminnesgeografisk orientering

Av Gunnar Granberg

Vår folktros naturväsen ha länge kunnat glädja sig åt en smickrande uppmärksamhet från skalder, författare och jultidningsredaktioner, och i viss mån ha de även anpassat sig härefter. Älvorna enligt den populära föreställningen äro sålunda till väsentlig del en litterär skapelse, som går tillbaka till romantikens dagar, och även trollen äro snart rena sagogestalter, omskapade och nyskapade genom jultidningar och sagoböcker. Men om dessa naturväsen sålunda redan ha en litterär historia — en historia som för övrigt vore väl värd att undersökas — så ha de däremot blott i mycket ringa grad varit föremål för vetenskapligt studium, vilket säkerligen till stor del beror på att den fornnordiska gudavärldens sparsamma reminiscenser främst dragit till sig uppmärksamheten. Detta är ju på sätt och vis också naturligt, ty folkminnesforskningen är en mycket ung vetenskap och för religionshistoriskt-filologiskt inriktade forskare måste skogsrået och sjörået förefalla ringa och obetydliga i jämförelse med Oden, Tor och Frey. Karakteristiskt nog har man också gjort försök att tolka naturväsendena med den högre mytologien som utgångspunkt. Sålunda skulle förekomsten av kosvans hos skogsrået tyda på, att de gamla nordborna tidigare dyrkat en kogudinna, en parallell till indiska religioner alltså. Först på allra sista tiden ha — i vårt land särskilt tack vare von Sydow — traditionspsykologiska synpunkter blivit beaktade, och detta har även i någon mån kommit naturväsendena till godo. Jag vågar också påstå, att en allsidig undersökning av dessa »den lägre mytologiens» övernaturliga väsen i många avseenden, särskilt då beträffande kulturgeografien och traditionspsykologien, är minst lika givande som t. ex. en undersökning av Odenskulten. Materialet rörande naturväsen är nämligen utomordentligt rikt och nyanserat, och dessutom är tron på dem *levande*, varför en forskare ännu har möjlighet att göra intressanta iakttagelser ute i fältet.

Materialet till följande översiktligt hållna uppsats om skogsråtraditionen — eller rättare sagt valda delar av densamma — inom svenskspråkigt område har jag samlat under en systematisk genomgång av folkminnesarkiven i Uppsala (ULMA), Lund (LUF), Göteborg (VFF och IFGH) samt folkminnessamlingarna på Nordiska Museet (NM), Varbergs Museum (VMAT) m. fl. och uppgår vad det fullständigt exerpade materialet beträffar till inemot 5,000 belägg. Vad svenska Finland angår, finns ju i »Finlands svenska folkdiktning» (Fsvf.) rikliga belägg.

Materialet fördelar sig i stort sett ganska jämnt, och mindre tillfredsställande tillgodosedda äro egentligen endast Södermanland och Gotland. En icke ringa del är insamlat med ledning av en från ULMA utsänd frågelista, och dessutom har, särskilt i Västsverige, Liungmans frågebok använts. Även om insamlingen med hjälp av frågelistor nog kan ha sina risker, säger det sig självt, att detta systematiskt insamlade material i många fall är fullständigare och rikare på detaljer än det som influtit genom den fria insamlingen. Dels är denna detaljrikedom av utomordentligt värde för den folkminnesgeografiska typiseringen, och dels är det i mångt och mycket det, som vi nu kalla »detaljer», varpå den folkminneskronologi måste bygga, vilken vi förr eller senare måste försöka att komma fram till. Den utförliga bevisföringen i samband med materialdokumenteringen måste jag dock här låta anstå till ett kommande tillfälle. Ävenså har jag ansett det försvarligt att här använda mig av mera översiktliga kartor, där den vetenskapligt korrekta inprickningsmetoden ej alltid använts. Kartornas protokoll har jag genomgående måst utelämna.

Slutligen vill jag påpeka, att framställningen är starkt, ja måhända i viss mån ensidigt folkminnesgeografiskt orienterad, men detta beror ej på ringaktning för den psykologiska synpunkten på materialet. Tvärtom anser jag, att den är lika viktig som den folkminnesgeografiska och att båda komplettera varandra ömsesidigt. Orsaken är blott den, att folkminnesgeografiska synpunkter hittills blivit föga tillgodosedda, när det gällt behandlingen av övernaturliga väsen, varför man ej sällan även inom den vetenskapliga litteraturen möter generella påståenden, som blott stöda sig på ett fåtal belägg, eller som visserligen gälla för en *del* av landet, men som generaliserats till att gälla för hela det svenska området. Den psykologiska synpunkten och i samband därmed även folktrosmomentet hoppas jag få tillfälle att starkare framhäva i en kommande framställning.

För undvikande av missförstånd vill jag här också påpeka en annan sak. Uppsatsen är ingen *historisk* undersökning utan håller sig strängt till den föreställning om och tro på skogsväsen, som kommer till synes i de uppteckningar, som nu finnas på våra folkminnesarkiv och som huvudsakligen

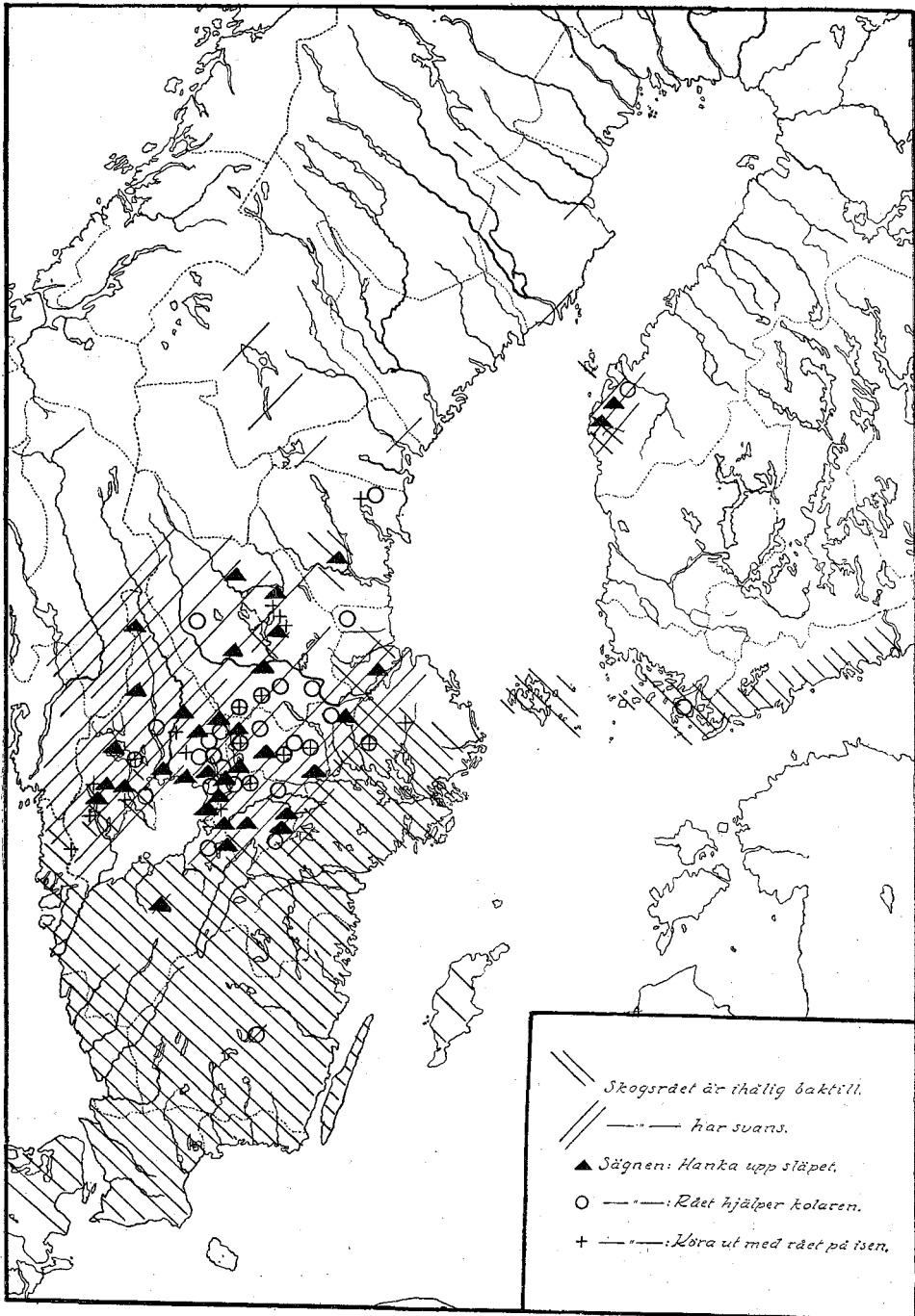
tillkommit efter 1900¹. Sagesmännens hågkomster tillhöra således i allmänhet tiden 1850 à 1860 — i bästa fall 1830 à 1840 — och sedan framåt. Det är emellertid ett intressant faktum, som jag i annat sammanhang skall återkomma till, att traditionen rörande de slag av »andliga» folkminnen, som huvudsakligen utgöras av sagor, sägner och memorat, visor etc., synnerligen ofta traderas ej från föräldrar till barn utan från far- och morföräldrar till barnbarnen. Ofta är det nämligen så, att föräldrarna ej ha så mycket tid till övers för barnen, varför det blir de gamla, som mest syssla med dem, lära dem läsa, förfärdiga deras första leksaker o. s. v. och, framför allt, berätta för dem. Huru ofta börjar inte en skogsråuppteckning² ungefär så här: »Ja si mi mormor, ho ä född i — — —, ho brukte berätta för oss barn.» De svar, som inkommit på Landsmålsarkivets i Uppsala frågelista »De gamla», bekräfta vanligheten av det här ovan skisserade förhållandet. Tack vare detta återge uppteckningarna mycket ofta en tradition, som tillhör slutet av 1700- och början av 1800-talet.

Skogsråföreställningens utbredning kunna vi till sina huvuddrag iakttaga på karta 1. Vi se, att den sträcker sig ut över ett område, som vad Sverige beträffar omfattar hela Göta- och Svealand med en nordlig utlöpare utmed Norrlandskusten. Den är dock ej enhetlig inom hela detta område. Först och främst kunna vi urskilja ett särområde omfattande Götaland, Närke, Södermanland, större delarna av Uppland och Värmland samt, ehuru i mindre grad, södra Västmanland. Inom detta område³, som jag i fortsättningen kommer att kalla *skogsråföreställningens kärnområde*, finna vi alla de drag, som sedan gammalt ansetts utmärkande för skogsrådet och som också äro det. Skogsrådet uppträder här alltid ensam, och likaså har hon inga kreatur — detta i motsats till råhanda i Västmanland och Dalarna, trollkaringen i Gästrikland och Hälsingland o. s. v. Vad detta sista drag beträffar, liksom även i en del andra fall, bildar dock större delen av Värmland och Dalsland ett undantag och ansluter sig i stället till Västmanland och Dalarna samt Norge (se karta 2). Beträffande skogsrådets utseende och framträdande äro uppteckningarna från detta kärnområde oftast mycket stereotypa: hon är ung och vacker —

¹ En del av Nordiska Museets samlingar tillhöra dock 1800-talets slut liksom även en del av de uppteckningar, som gjorts genom Landsmålsföreningarnas i Uppsala försorg. Däremot hänföra sig ju de uppteckningar, som gjorts från folkminnesarkiven i Uppsala, Lund och Göteborg, alla till tiden efter 1913.

² *Skogsrå* använder jag i det följande som terminus technicus, alltså med ungefär samma betydelse som »skogsväsen».

³ På karta 1 ungefär lika med området för den tätare streckningen.

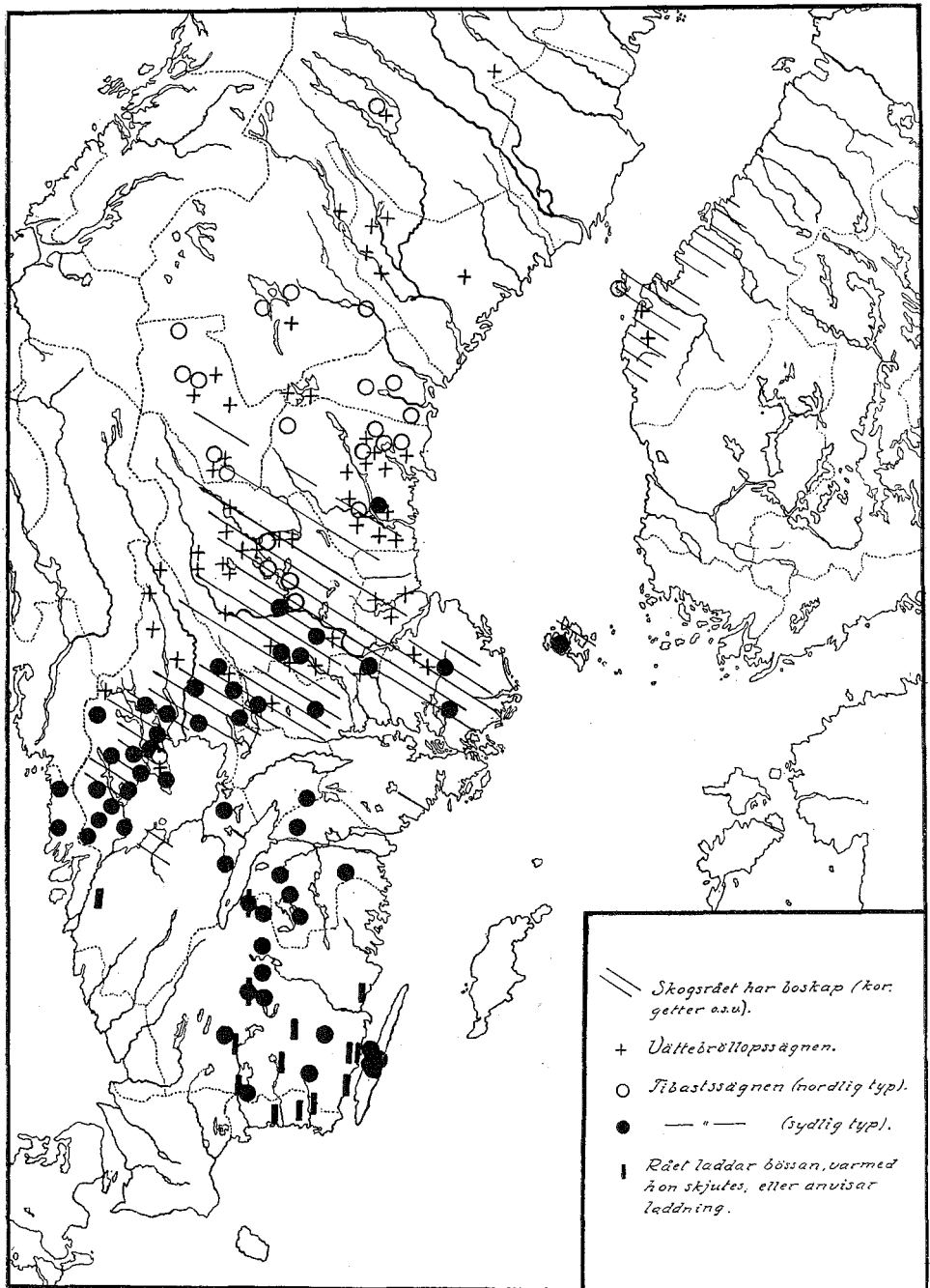
Karta 1.

åtminstone framtill, baktill är hon ihålig eller har svans — och hon gör allt för att lura till sig manfolk. Särskilt om hon inte får sin vilja fram med dem men även annars spelar hon dem gärna alla upptänkliga spratt; hon förvillar dem och hånskrattar sedan åt dem o. s. v. Men hon kan även vara hjälpsam; hon hjälper kolarna vid milan, väcker dem, när milan hotar att slå o. s. v.; hon skaffar jägarna rikligt byte och skottställer deras bössor o. s. v. Psykologiskt sett är det de ensamma kolarnas, tjärbrännarnas, vedhuggarnas och jägarnas fantasiliv, som här präglar skogsråföreställningen. Givetvis kan man även urskilja mindre specialområden, men man måste då framför allt taga hänsyn till sägengeografien, och jag skall därför tills vidare lämna detta åsido.

Norr om det nyssnämnda området vidtager i Västmanland, Dalarna, norra Värmland och Gästrikland, ja redan i norra Uppland ett annat, som som jag skulle vilja karaktärisera som ett övergångsområde.⁴ Skogsråföreställningen får här ett annat innehåll, liksom även den psykologiska bakgrunden blir en annan. Det dominerande näringsfånget är här boskapskötsel — ehuru naturligtvis även jakt och fiske spela en stor roll — och vi befinna oss i gamla fäbodtrakter, även om fäbodarna numera på många håll antingen vuxit ut till gårdar och fått fast bebyggelse eller ligga öde. Fäbodarna sköttes av kvinnor, liksom för övrigt hela boskapskötseln låg i deras händer — det finns t. o. m. förbud mot att använda manligt tjänstefolk som vallhjon — och därför är det kvinnornas känslö- och fantasiliv, som vi främst ha att taga hänsyn till i detta övergångsområde och ännu mer i dess fortsättning norrut. Längre fram i avdelningen om sägengeografi skola vi se, hur området, även vad sägnerna beträffar, utgör ett viktigt och ganska skarpt markerat gränsområde mellan nordliga och sydliga förhållanden, mellan *vättesägner* och *skogsråsägner*.

För att återvända till skogsrådet («råhanda», «rånda» etc.), så har hon i övergångsområdet nästan alltid kreatur — kor och ibland getter (se karta 2) — och vidare är det summariska och stereotypa i fråga om utseende och verksamhetsformer mycket mindre framträdande än i kärnområdet. Dräkten beskrives ofta mycket detaljerat, och själv kan skogsrådet visserligen ibland vara en ung och vacker kvinna, men nästan lika ofta är hon en medelålders kvinna eller en ful käring. Om uppteckningarna från det förra området tämligen genomgående ha en utpräglad *sägenkaraktär*, ha de däremot längre norrut ett starkt *individuellt* tycke. De äro ofta på verklighetsupplevelser baserade berättelser eller, för att låna en term från von Sydow, *memorat*. Det nu sagda får naturligtvis ej överdrivas, ty sägner och memorat finnas alltid samtidigt och påverka varandra ömsesidigt, i det memoraten utgöra en god jordmån för sägnerna, samtidigt

⁴ På karta 1 ungefär lika med området för den glesare streckningen.

Karta 2.

som dessa senare utöva en stark påverkan på memoraten. Med en viss generalisering kan man likväl säga, att i kärnområdet överväger sägenkaraktären, i övergångsområdet memoratkaraktären. Detta bestyrkes av en rent statistisk jämförelse, som jag på grund av utrymmesskäl ej här kan framlägga.

Att jag kallat det nu senast omtalade området för ett *övergångsområde* beror även därpå, att man jämsides med »råhanda», tänkt som en ensamt uppträdande kvinna, här även talar om de »underjordiska» — »trollen», »vittrorna», »rådende» (Dal.) — vilka man föreställer sig som ett *folk* med både män och kvinnor.⁵

Dessa underjordiska ha präktiga nötkreaturshjordar, som de sköta och boföra precis som människorna. Förutom nötkreatur ha de getter, och ett intressant vittnesbörd om att getskötseln förr var dominerande på många håll, under det att kon var mera sällsynt, ha vi enligt min mening i sägnen om hur trollkärningen, respektive vitterkvinnan eller skogsrådet, vill byta till sig en av människornas kor mot getter:

»Skogsråa ville ha kreatur ho också. Dä va ett litet ställe ve Rockholm, där de hade e litta svart bra ko. Dä ropa dä från skogen: 'Sex getter å en bock, kovärde. Byte.' De tordes inte annat än de sa: 'Byt, byt.' Om mórán stog sex getter å en bock i båse.» (Vstml., Grythyttan. 1932. ULMA: 5237, s. 1).

Sägnen påträffas över hela landet, ehuru den söderut uppträder i starkt avbleknade varianter. Till skogsrådet är den naturligt nog knuten endast i övergångsområdet. I övrigt talas det om underjordiska, troll, jättar eller tomtar. Ehuru sägnen är intressant ur många synpunkter, vill jag endast framhålla det samband, som finns mellan sägnens värdeskala och den praktiska boskapsvärderingen, särskilt då den värdering, som gäller förhållandet mellan olika djurslag, i detta fall mellan kor och getter. Att ha en någorlunda bestämd värdeskala var ju av stor betydelse för den förr så vanliga byteshandeln. Men denna skala kunde vara fast endast för en viss trakt eller landsdel. På en annan trakt med ändrade beteshållanden är det ju naturligt, att den blev en annan. I sägnens olika värderingar avspeglar sig säkerligen förhållanden icke blott på olika trakter utan även under olika tidsperioder, som i vissa fall ligga långt tillbaka.

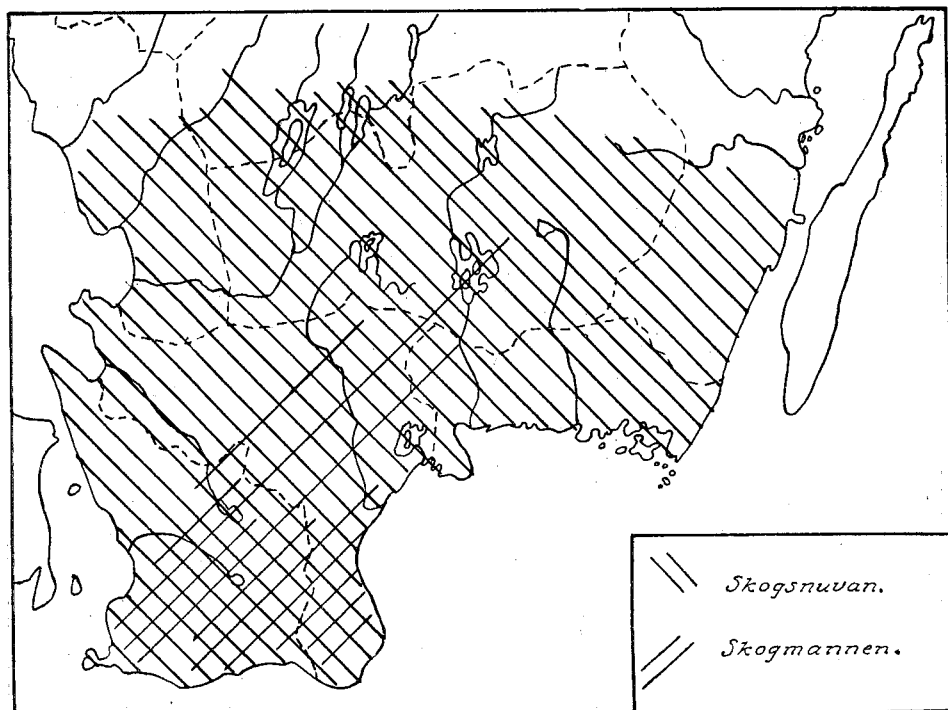
När nu i övergångsområdet även skogsrådet har kor, så får man naturligtvis se detta i samband med näringsgeografiska förhållanden, men dess-

⁵ Även i de sydligare landskapen finnas ju underjordiska: backapysslingar i de gammaldanska landskapen, vättar i andra delar av Götaland o. s. v. Vidare ha vi trollen. Alla dessa väsen ha emellertid en karaktär, som i mångt och mycket avviker från de norrländska vittrornas och deras närmaste släktingars i norra Svealand. Jag kan därför här lämna dem åsido. Vad Värmland och Dalsland beträffar, så får man i detta fall räkna dessa landskap till övergångsområdet.

utom har säkerligen tron på de underjordiska starkt influerat. Gränsen mellan dessa och skogsrådet är naturligt nog ofta flytande, något som många uppteckningar vittna om, i det sagesmännen äro tveksamma, huruvida de skola hänföra en sägen eller upplevelse till skogsrådet eller till de underjordiska. Även de underjordiskas kvinnor ha ofta skogsråkaraktär, och detta gäller också, ehuru i mindre grad, för de norrländska landskapen. Även där kan det berättas om, hur en »vitterkvinna», en »underjordiska», en »jordbyggarkvinna» försöker att ibland locka till sig karlar, hur hon hjälper jägarna vid jakten o. s. v. Men inte bara av namnet utan också av sammanhanget i övrigt framgår det nästan alltid, att dessa kvinnor tillhöra ett helt folk och att det är de underjordiska vi här ha att göra med. När vi alltså här ibland påträffa en slags skogsråföreställning, så har denna blott rent psykologiska orsaker. Det är ej en fast utbildad *skogsråtradition*, såsom förhållandet är söder ut. Intressant är att se, att det framför allt är i Norrlands kusttrakter, som denna skogsråkaraktär påträffas. Troligen sammanhänger detta dels med äldre kolonisationsförhållanden och dels med det faktum, att det främst är till kustsocknarna med deras sågverk och bruk, som i senare tid inflyttade sörlänningar i första hand sökt sig. Även skogsråbenämningarna — »skogsrå», »skogsfru», »skogsjungfru» — ha sin nordligaste utbredning utmed östkusten, och det samma är förhållandet med den sydliga sägenfloran. På Norrlands västsida, i Härjedalen och i västra Jämtland, har man troligen i en del fall att räkna med norsk påverkan, så till exempel i fråga om traditionerna om »skogskäringen», men jag skall nu ej närmare ingå härpå. Lika så förbigår jag här de intressanta traditionerna om »bergkäringen», som påträffas kring nedre loppet av Lule och Råne älvar samt om »landkärningen» eller »landa» kring nedre loppet av Kalix älv.

I svenska Finland synes det södra bosättningsområdet, alltså Nyland, Åboland och Åland, ha samma karaktär som det svenska kärnområdet, under det att Österbotten i stort sett förhåller sig på samma sätt som övergångsområdet i Sverige (se särskilt kartorna 1 och 2).

När jag i det föregående har talat om skogsråföreställningen, så ligger häri en medveten inskränkning, i det den blott utgör en del av en mera allmän *råföreställning*. Så vitt jag kan se, är nämligen uppdelningen i skogsrå, sjörå och bergrå i många fall betingad av så att säga rent geografiska skäl. Vare sig det talas om skogsfru eller sjöfru, havsfru, bergfru, gruvfru eller skogsjungfru, är det väsentligen samma gestalt som åsyftas, och de sägner, som inne i landet berättas om skogsrådet, berättas vid större insjöar om havsfrun eller sjöjungfrun. »Ser du, rår det finns det över allt. De kan vara både i skogen och på sjön. Och i vattnet med förresten», säger en sagesman från Lungsund i Värmland (IFGH: 1343, s. 3).

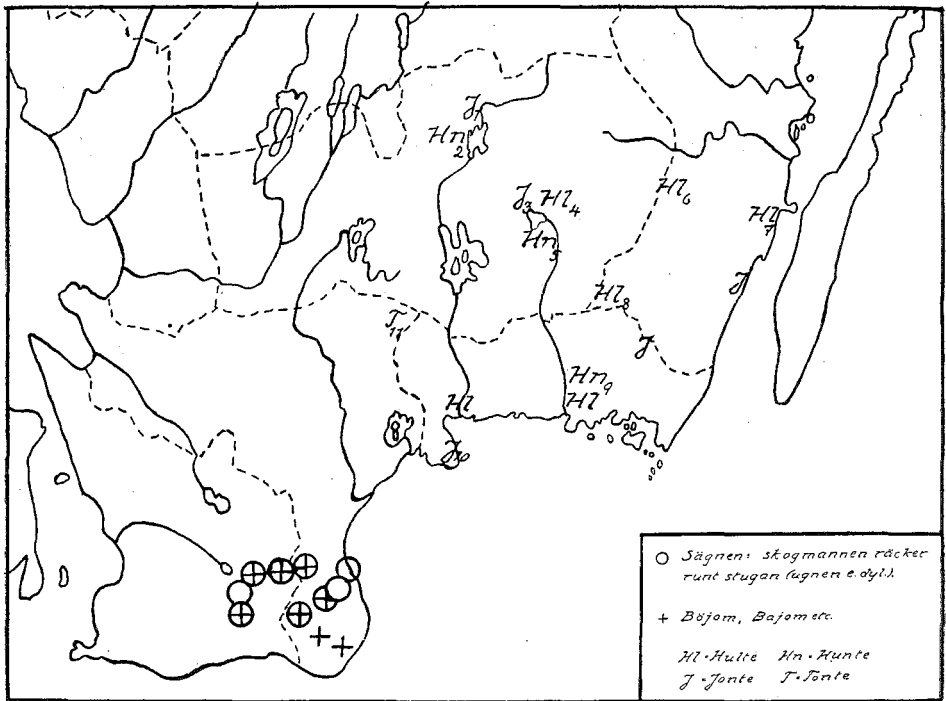

Karta 3.

Vad som nedan kommer att anföras om skogsrådet gäller därför i mångt och mycket även för råföreställningen i allmänhet. De mera speciella problem, som uppstå vid ett fördjupat studium till exempel rörande sjörådet, skall jag i detta sammanhang ej ingå på.

Hittills ha vi uteslutande talat om skogsrådet som en kvinna, men i den vetenskapliga litteraturen, liksom i en hel del uppteckningar, finna vi även ett manligt skogsrå omtalat. »Bland skogsrådarna däremot uppträder utom *skogsmannen* och *skogsfrun* även *skogsjungfrun*», skriver K. Krohn.⁶ Detta generella uttalande till trots har det manliga skogsrådet en mycket begränsad utbredning i Sverige. Först och främst ha vi *skogsmannen* i Skåne (se karta 3), och vidare talas i Kronobergs och södra Kalmar län i Småland om »Hunte» — »Hulte», »Jonte», »Tonte» — såsom skogsrådets eller skogstippans man (se karta 4). Hulte omtalas även av Hyltén-Cavallius och har från honom, ofta via Mannhardt, kommit ut i den vetenskapliga litteraturen. Hyltén-Cavallius skriver på sitt typiska gene-

⁶ K. Krohn, *Skandinavisk Mytologi*, Helsingfors 1922, s. 44.

Karta 4.

raliserande sätt: »Tänkt såsom en manlig naturvätte, omtalas Skogsrätt någon gång under namn av Hulte; — — — Hulte förekommer numera blott i sägnen. Han är då man åt skogssnufvan, och ett ondt fruktat väsen, som far fram med storm och oväder, så att hvart träd i skogen kan blåsa omkull. Hans namn, som härledes av Wärends-ordet hult: löfskog, antyder för öfrigt, att han närmast tänktes såsom naturvätte för hultet eller den stora löfskogen.»⁷ Om vi undersöka saken närmare, så finna vi emellertid, att benämningarna »Hulte», »Hunte» etc. förekomma så gott som uteslutande i en till Självssägenkomplexet hörande sägentyp, som jag här exemplifierar genom följande uppteckning:

»Det var en karl, som gick och metade vid en sjö, och han hade kokkärl med sig. Så tog han och kokade fisken, och när han hade gjort det, så stod skogssnuvan där och blängde, och så frågade hon honom vad han hette: 'Jag heter säl', sa han, så tog han 'söet' och slängde det på henne. Då sprang hon och skrek: 'Säl skällat mina konte, Säl skällat mina konte!' Då svarade det henne i skogen: 'Säl (= själ) gjort är väl gjort'.» (Blek., Grane. 1931. LUF: 3283, s. 9).

⁷ G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och Wirdarna, I, 2. uppl., Sthlm 1921, s. 207.

Utbredningen av denna sägentyp framgår av karta 5. I ett flertal varianter av denna sägentyp har emellertid »kunta» (»kunte», »kulte», »konte»), varmed naturligtvis åsyftas cunnus⁸, fått så att säga ett rimord, varför skogsråets klagorop i dessa varianter lyda:

»Jonte, Jonte, ja säl brände mina konte» (Blek., Ysane. LUF: 2752; Smål., Tolg. ULMA: 5033, s. 2). — »Schen (= Sven) i Hulte, själv bränner mitt kulte» (Blek., Tving. LUF: 707, s. 8). — »Hulte, Hulte, jag själv skällade min kunte» (Smål., Hälleberga. ULMA: 2770, s. 23 f.) — »Hönte, Hönte, han själv skällade mina konte» (Smål., Nöbbel. ULMA: 4391, s. 37 f.) etc.

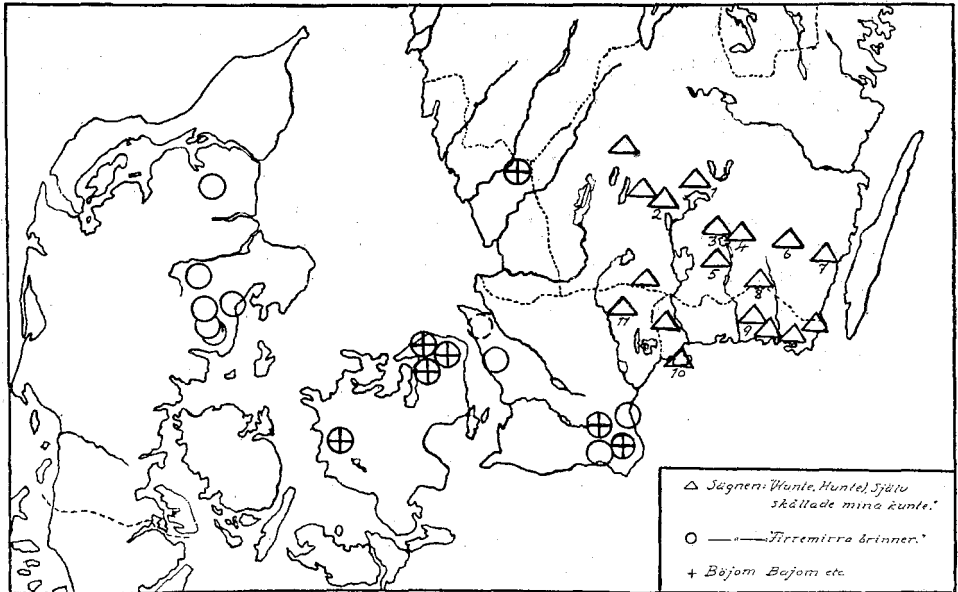
Man må observera, huru benämningarna växla, i det de mer eller mindre noga ansluta sig till huvudordets växlande form. Självständiga, alltså utanför den nu behandlade sägentypen, förekomma dessa benämningar som sagt mycket sällan, och det icke blott »numera», som Hyltén-Cavallius säger, utan det har med all säkerhet alltid varit så. I det mycket stora material, som jag genomgått, ha de blott i tre fall påträffats som fristående, och av dessa tre äro två mycket osäkra, i det de ingå i synnerligen fantastiska uppteckningar, båda gjorda av samme upptecknare (jämför kartorna 4 och 5). Då vidare dessa benämningar icke förekomma utanför området för den ifrågavarande sägentypen, måste jag anse, att samtliga uppkommit som rimord till »konte» o. d. Härmed bortfaller naturligtvis grunden för Hyltén-Cavallius' antagande, att Hulte är »naturvätte för hultet».⁹

Även skogsmannen är av allt att döma en sekundär gestalt, vilken har föreställningen om det kvinnliga skogsrået — skogsnuvan — som nödvändig förutsättning. Förutom i ett par sägentyper¹⁰ uppträder han nästan aldrig ensam utan i sällskap med skogsnuvan, som vars man han tänkes. Vidare saknar han i stort sett de drag, som annars äro konstitutiva för skogsråföreställningen i södra Sverige. Sålunda har jag ännu aldrig hört talas om, att skogsmannen är ihålig i ryggen som ett baktråg, vilket ju skogsnuvan oftast är (jämför karta 1). Det område, inom vilket han förekommer, är även betydligt mindre än utbredningsområdet för skog-

⁸ I vissa dialekter förekommer även en assimilerad form »kutta».

⁹ Med detta vill jag dock icke ha sagt, att icke detta ord »hult» associationsvis kan ha medverkat till namnet Hultes uppkomst. Detta är kanske t. o. m. troligt, då ju formen »kulte» ur språklig synpunkt sett knappast är ursprunglig. Kanske får man tänka sig utvecklingen på följande sätt: »Kunte» > »Hunte» (som rimord) > »Hulte» (genom associationen med hult) > »kulte» (som bättre rimord till den nya namnformen).

¹⁰ I den ena berättas om, hur skogsmannen kommer in och steker »poggor» (grodor). Den andra, i vilken det berättas om hur skogsmannen kommer in och värmer sig och är så lång, att han räcker runt stugan eller ugnen, skall jag i annat sammanhang upptaga till behandling (se nedan s. 174 f.).

Karta 5.

snuvan (se karta 3). Slutligen må omnämnas, att rent kvantitativt sett äro uppteckningarna om skogsmannen få i förhållande till skogsnuveuppteckningarna. Allt detta tyder på, icke blott att skogsmannen är sekundär i förhållande till skogsnuvan utan även att han är av betydligt yngre datum.

Självsägner har med all säkerhet spelat en stor roll jämväl för uppkomsten av föreställningen om skogsmannen. Möjligen får man dock även se traditionen om skogsmannen i samband med de danska traditionerna om »bergfolk» och »ellefolk», ehuru dessa väsen i stort sett ha en annan karaktär än det svenska skogsrådet. I stället ansluta de i mångt och mycket såväl beträffande tro som sägen till de svenska traditionerna om vättarna, till vilka jag då räknar även vittrorna.

Beträffande Sverige kunna vi således säga, att »det manliga skogsrådet» är en sekundär företeelse och att det, i viss mån med undantag för Skåne, har en svag ställning i den nuvarande folktraditionen. I svenska Finland däremot och särskilt då i Österbotten talas ganska ofta om ett dylikt manligt skogsråd. Detta synes dock, som jag vid ämnets fortsatta behandling skall visa, sammanhänga med rent finska förhållanden.¹¹

¹¹ Ett intressant problem kan möjligen rymmas i ett par uppteckningar från Uppland liksom även i en del traditioner från södra Hälsingland. Grip omtalar nämligen från Uppland »en skogsgubbe», som vallar sina kor (Några bidrag till kännedom om svenskt allmogeliv, Sthlm 1917, s. 88). Liknande traditioner — även samma benämning — finnas be-lagda från Åland och svenska Finlands fastland. Innan någon slutsats kan dragas härav, måste dock förhållandena på svenska sidan ytterligare undersökas.

I detta sammanhang skall jag även i korthet beröra en annan sekundär företeelse. I sägnerna om *Odens jakt* skildras ju som bekant den förföljda kvinnan i allmänhet på ungefär följande sätt: »Bäst dä va, kom dä ett fruntimmer mä hängane här, å bröst hang på henne, å ho va nästan naka» (Vrml., Gillberga. 1927. IFGH: 969, s. 5). Ända sedan Hyltén-Cavallius' dagar har det i den vetenskapliga litteraturen ansetts, att det är skogsrået, som jägaren förföljer. »Det av Oden jagade skogsrået beskrives vanligen som en kvinna med långa hängande bröst, som hon under flykten kastar tillbaka över axeln», skriver t. ex. von Sydow.¹² Även en del uppteckningar omtala kvinnan såsom skogsrå, skogsnuva etc., men dessa äro få i förhållande till det stora antalet Odens jakt-sånger. Om man undersöker saken närmare, finner man emellertid, att av de två nyss omtalade motiven, det långa håret och de stora slängande bröstet, förekommer det sista utanför sägnerna om Odens jakt ytterligt sällan knutet till skogsrået; i stället är det ett karaktärsmotiv hos sjöråföreställningen.¹³ Detta synes även vara fallet med det långa håret, om också detta attribut oftare än det förra även tillägges skogsrået. Mycket viktig är dessutom en annan omständighet. I ingen av det stora antal sånger om Odens jakt, som jag hittills genomgått, ha påträffats de för skogsråföreställningen annars så karakteristiska motiven *den ihåliga ryggen* och *svansen*. Tydligen är därför i Sverige den kvinna, som jagas i Odens jakt, i själva verket ej skogsrået utan en gestalt, som kommit in med sängen och som står i traditions-sammanhang med motsvarande gestalt i de danska sägnerna och vars traditionslinje därifrån kan följas söderut.¹⁴ Anknytningen till *skogsrå* är naturlig i de trakter, där skogsråföreställningen dominerar, men denna anknytning är i Sverige med all säkerhet sekundär, och Hyltén-Cavallius' påstående, att kvinnogestalten i Odens jakt åskådliggör en *äldre* skogsråföreställning¹⁵, är såvitt jag förstår blott ett löst antagande utan verklighetsunderlag i likhet med så många andra påståenden i hans arbete.

Skogsråets utseende. En intressant inblick i traditionspsykologiska förhållanden ger en undersökning av skogsråets utseende, och

¹² C. W. v. Sydow, Sveriges och Finlands svenska folksånger, i Nordisk Kultur IX, Sthlm 1931, s. 125.

¹³ Dessutom förekommer det i en del trollsånger med sagokaraktär.

¹⁴ Särskilt de danska sägnerna äro i detta hänseende mycket intressanta, i det att vi här i en del uppteckningar jämte de »lange hangebryster» även finna omtalat det »hule i Ryggen». Ellekilde skriver även (i Danmarks Folkesagn, i Nordisk Kultur IX, s. 147): »De langbrystede kvindelige trolde, som den vilde jæger forfølger, opfattes i Danmark nærmest som skøvvæsener.» Sett i belysning av de svenska uppteckningarna fordras emellertid för förståelsen av detta en förnyad grundlig undersökning.

¹⁵ A. a., I, s. 208.

jag skall därför här upptaga några drag till behandling. Först emellertid några ord om de tidigare omtalade olika områdena inom skogsråföreställningens geografiska utbredning. Inom *kärnområdet* dominerar som nämnts *sägenkaraktären* och detta även när det gäller skogsråets utseende; till och med memoraten ha genomsyrats härav. När en person tycker sig se skogsrået, så vet han på förhand, att skogsrået har svans resp. är urholkad i ryggen, och därför ser han henne även så. I övergångsområdet däremot minskas sägendragens förekomst, och de mera individuella beskrivningarna tilltaga. Det talas här mycket ofta om råhandas kläder, om deras färg o. s. v. I en uppteckning från Västmanland heter det:

»Å Löbärgsfrun skulle vara e råhand där i bärget, å ho brukade jämt vara klädd i en lång kjol å kofta, å ho va helt gråklädd. Å ho hadde en lång, grå schal, som hängde ner i en snipp där bak, å dä va te stor å lång gumma» (Malma. 1932. ULMA: 4671, s. 1).

Observera här, att råhandas tänkes bo i ett berg. I kärnområdet talas mycket sällan om »bergrå».

Tyvänn framgår ej det ovan sagda med önskvärd tydlighet av karta 1, men om det vore möjligt att här framlägga arbetskartorna jämte deras protokoll, skulle man finna, att vad övergångsområdet beträffar — särskilt Västmanland och Dalarna — äro ett stort antal belägg för att skogsrået har svans hämtade från *sägner*, främst »Rået hjälper kolaren» och »Hanka upp släpet». Det förefaller, som om sägnerna i övergångsområdet så att säga hjälpte till att bära upp detta drag i skogsråets utseende, ehuru sägnernas inflytande tydligen ej är så stort, att de i någon högre grad påverkat memoraten.

En rent statistisk undersökning är i detta avseende lärorik. Om man tar t. ex. 300 uppteckningar om skogsrå från Västmanland och lika många från Värmland — båda grupperna tagna enligt löpande accessionsnummerföljd och alltså utan val ur innehållssynpunkt samt gjorda av upptecknare, som ej haft till uppgift att undersöka, huruvida skogsrået har svans eller ej — så skall man finna, att den procentuella förekomsten av svans är ojämförligt mycket större i Värmland än i Västmanland och att den i det förra landskapet även omfattar memoraten.

Jag har nu flera gånger talat om skogsråets svans och ihåliga rygg. Dessa två drag i skogsråets utseende äro även de vanligast förekommande, och likaså är det främst dessa, som omnämnas i den vetenskapliga litteraturen, där de tagits till intäkt för olika teorier rörande skogsråföreställningens ursprung m. m. Jag skall här blott anföra ett par exempel och citerar då först Holmberg-Harva: »På samma sätt som de i skogen levande djurråna strävar också skogens själ eller *skogsrået* att låna drag, som erinra om människan. Vid eftersträvandet av likheten med människan kan det

likväl icke hemlighålla sitt ursprungliga väsen. Det finska skogsrådet har 'barrhatt', 'blå mantel' och 'lavskägg'. Mycket allmän är föreställningen, att skogsrådet är av ett träds längd. — — — Den skandinaviska 'skogsfrun' är framtill en vacker och vän kvinna, men hennes ryggsida är täckt av granris, eller också är hon, sedd bakifrån, som en murken stubbe, ett risigt träd, en ruska eller en trädgren.»¹⁶ Och på ett annat ställe anför samme författare: »Det är begripligt, att det av skogsdjurens skyddsandar blir s. k. skogsran. Fastän dessa nästan fullständigt antagit mänskligt utseende, påträffar man dock hos dem vissa drag, av vilka deras ursprung glimtar fram. Skogshuldran är visserligen, sedd framifrån, lik en skön jungfru, men bakpå henne hänger en lång svans. Understundom kan skogsrådet, såsom grekernas människoliknande *Pan*, ha klövar på fötterna och hornstumpar i huvudet. Mycket ofta erinrar också skogsrådets röst om skogsdjurens — eller fåglarnas röst.»¹⁷ Holmberg-Harva anför således här de ovan omnämnda motiven som ett bevis för sin åsikt, att tron på naturväsen bland skandinaver och finsk-ugriska folk är ett utslag av naturbesjälning. Samma åsikt har han som bekant även gjort sig till tolk för i senare artiklar.¹⁸

Ett motiv som den ihåliga ryggen kan emellertid även tagas till intäkt för en helt annan åsikt. Sålunda skriver K. Krohn, vilken företräder den meningen, att tron på naturväsen är resultatet av en vidare utveckling av tron på de dödas andar: »Både skogsjungfrun och sjöjungfrun skildras som ihåliga skepnader. Framtill synas de vackra och välklädda, men sedda bakifrån likna de vanligen ett tråg. Stundom liknas den bakre sidan vid en trægrep eller brandstake¹⁹, vilken anger en avsmalning även i den andra dimensionen. En motsvarande föreställning ha de svenskspråkiga österbottningarna om de avlidna, vilkas gestalt framtill är som en vanlig människa, men från sidan så tunn som ett blad.»²⁰

Alldeles frånsatt de åsikter, som ligga till grund för de nu citerade om-dömena — åsikter som jag i detta fall ej skall närmare ingå på²¹ — är det

¹⁶ U. Holmberg, Gudstrons uppkomst, Sthlm 1917, s. 52.

¹⁷ Ibidem, s. 46.

¹⁸ T. ex. Suomalaisten haltioista, i Kalevalaseuran vuosikirja 1921, s. 85 ff. samt Metsänpeitossa, ibidem 1923, s. 16 ff.

¹⁹ Observera, att dessa båda motiv endast förekomma i svensk-finska uppteckningar.

²⁰ Krohn, a. a., s. 45.

²¹ Var och en som är förtrogen med nordisk och speciellt svensk folktro vet annars, att de döda — eller de dödas andar — här aldrig sättas i samband med naturväsen (annat än i ytterst enstaka individuella undantagsfall, där tron på särskilda naturväsen starkt förbleknat). Dessa två grupper av övernaturliga väsen ha helt skilda känslö- och föreställningskomplex. Det som härvid kan sägas, har på ett övertygande sätt sammanfattats och framlagts av Holmberg-Harva i dennes uppsats Suomalaisten haltioista, i Kalevalaseuran vuosikirja 1921, s. 85 ff.

väl ändå så, att flera av de här ovan av såväl Holmberg-Harva som Krohn framhävda dragen rörande skogsråets utseende endast under en viss betingelse kunna anföras som stöd för den ena eller andra åsikten. Och denna betingelse är, att dessa drag *uppkommit spontant hos det eller de folk, vilkas föreställningar på detta område man undersöker*. Om de däremot äro episka motiv, som ha en fast tradition och ett stort utbredningsområde, vilket sträcker sig även utanför landet eller länderna i fråga, äro de däremot knappast användbara som led i en beviskadja liksom i ovan citerade fall, åtminstone ej utan noggranna undersökningar.

På detta senare sätt synes det emellertid förhålla sig med skogsråets svans och ihåliga rygg. På karta 1 kunna vi studera dessa motivs utbredning i Sverige och svenska Finland. Vi ha att göra med två skilda områden, ett sydligt-östligt område (ihålig rygg) och ett västligt (svans), vilka inom sina respektive kärnområden bilda tydliga och ganska skarpa gränser mot varandra, under det att norrut i Sverige förhållandet snarare kan liknas vid två floder, som komma från var sitt håll och blanda sina vatten med varandra. Sägensmotiven ha här mångenstädes trängt utanför området för skogsråföreställningen och anknutits till de underjordiska. Mitt inne i det sydsvenska området finnas några belägg för svans, men dessa belägg äro sägner: så till exempel härstammar det isolerade småländska belägget från sägnen »Rået hjälper kolaren» och ett belägg i Västergötland från »Hanka upp släpet». Dessa isolerade belägg utgöra således intet bevis för att man på ifrågavarande platser anser, att skogsrået har svans. Det är sägnerna, som så att säga gjort ett hopp från sina egentliga hemorter, och motivet har följt med.

Inom det västliga kärnområdet påträffa vi däremot så gott som inga belägg för ihålig rygg, och jag kan ej undgå att sätta detta i samband med den omständigheten, att det ej finns några fast utbildade bärande sägner, vilka ha sin utgångspunkt hos eller intimt sammanhänga med detta motiv. — Däremot ha vi ju för »svansen» de förut nämnda »Rået hjälper kolaren» och »Hanka upp släpet», vilkas utbredning helt naturligt sammanfaller med svansens kärnområde (se karta 1).²²

²² Som exempel på dessa två sägner må följande varianter anföras:

»Jag hörde min mor berätta, att man på en marknad bland andra marknadsbesökande upptäckte skogsfrån. En dräng blev varse henne. Då han såg, att hon hade svans, sade han: 'Vill fröken vara snäll och dra in släpet'. Hon tackade för detta och bad honom se efter på stallhyllan morgon därpå; där skulle han finna belöning. Han gjorde så och fann en guldklimp.» (Vrml., Blomskog. 1930. IFGH: 2045, s. 17).

»Kolaren och skogsfrun. (Uppges ha tilldragit sig i Ramsberg.) Till en man, som låg och kolade, kom en fru. De kommo väl överens till att börja med och fingo flera barn tillsammans. Till slut började han misstänka henne för att vara skogsfrun. Han hade lovat att alltid tillkännage sin ankomst till milan genom att slå i en tall. Men en gång under-

Något som ej framgår av karta 1 men som ändå måste här nämnas är, att man inom vart och ett av de två kärnområdena kan urskilja vissa sär-områden. Så t. ex. säges det i Skåne, Blekinge, Halland, större delarna av Bohuslän, Småland och Västergötland — alltså främst i de gammaldanska landskapen och med naturlig förutsättning i Danmark — att skogsråets rygg är *ihålig som ett baktråg*. Ehuru motivet ifråga förekommer över hela området, säges dock norr om de nyssnämnda landskapen även, att rået baktill liknar en *urmulnad trädstam eller är på annat sätt urholkad*. I skogsråföreställningens kärnområde i svenska Finland tycks den vanligaste liknelsen vara *en grep* (ofta en dynggrep) — detta gäller särskilt östra Nyland. Inom det västliga området i Sverige kan man tydligt urskilja ett särområde omfattande större delen av Dalsland och sydvästra Värmland, inom vilket skogsrået säges ha *hästsvans*. Huvudsakligast kring norra Vänern förekommer *kosvans*. Någon gång förekommer i övrigt sporadiskt *rävsvans*. Ojämförligt vanligast säges dock blott, att hon har »svans», »rumpa» e. d.

Utanför Sverige finns det i Norge direkt anknytning till det västliga området (»svansområdet»)²³, under det att söder ut Danmark och Nord-Tyskland, vad ihåligheten beträffar, utgöra en direkt och naturlig fortsättning. När man undersöker dessa motiv, får man emellertid ej blott hålla sig till skogsrået och hennes närmaste släktingar bland naturväsendena. Även folktrons övriga övernaturliga väsen måste medtagas. Säkert skulle då en specialundersökning rörande de ovan behandlade två motivens vidare utbredning ge intressanta resultat och slutgiltigt visa, vad som härvidlag har verkligt traditionssammanhang och vad som inte har det och därjämte sannolikt ge vissa upplysningar rörande förhållandet mellan olika naturväsen, mellan dessa och de dödas andar o. s. v. Här medger utrymmet

lät han detta, och han fann då, att det var skogsfrun. Hon hade näbben till att kroka ut med, svansen till att släcka elden med och använde klorna till harka. Han gick då till en finne för att få veta, hur han skulle bli av med henne. Finnen sade honom, att han skulle skicka ut henne på hal is, där hon icke kunde gå, och finnen skulle trolla dit vargar att äta upp henne. Så en dag fick mannen sin hustru med på en slädfärd. Själv red han på hästen, och familjen satt i släden. När han kom mitt på sjön, ryckte han ur selpinnarna och red därifrån. Skogsfrun ropade då efter honom om hjälp. 'Om du icke gör det för min skull, så gör det för min yngsta dotter Snorvipas skull'. Även hojade hon efter sina systrar om hjälp. Dessa skjöto ett trollskott efter honom. Men han kom lyckligt undan, ty just när han kom inom kyrkomuren tog det i länden på hästen.» (Vstml., Grythyttan. 1918. ULMA: 438: 2, s. 3 f.)

Den närmare behandlingen av dessa sägner, vilka båda förutom sitt mera allmänna värde även ha lokalhistoriskt intresse, nödgas jag låta anstå till ett annat tillfälle.

²³ I detta sammanhang må anföras följande från Feilberg: »Detta træk, at Skovfruen bærer dyrehale, kjender jeg kun fra Sverige och Norge» (Bjærgtagen, Danmarks folkeminder nr. 5, Köbenhavn 1910, s. 112).

blott några få antydningar. Inom ostslaviskt område har vad Zelenin kallar »natürliche Hexen» svans.²⁴ Enligt vad en lettisk folkminnesforskare meddelat mig, tänkas i hans hemland de dödas andar oftast vara försedda med svans, under det att »skogsmodern» («meža mäte») saknar sådan. Även den ihåliga ryggen är ett motiv med mycket stor utbredning. På indoeuropeiskt område kan man skönja det ända bort i Iran.²⁵ Det framträder även i den kyrkliga konsten. Om »mávki» («die vor der Taufe verstorbenen oder totgeborenen Kinder») skriver Zelenin: »(Sie) haben nach einer verbreiteten Vorstellung vorn am Körper alles so wie die Menschen, hinten haben sie aber keinen Rücken und daher sind bei ihnen Eingeweide, Herz, Magen usw. sichtbar».²⁶

De båda motiven förekomma efter allt att döma aldrig i rent nordiskt material anknutna till gengångare, gastar eller andra de dödas »andar». Av uppteckningarna från svenska Finland framgår även tydligt, att man ej med liknelsen om dynggrepen avser att framhäva gestaltens tunnhet. Där liksom i den övriga Norden vill man endast säga, att ehuru skogsräet framtill oftast är vacker och lik en kvinna, så syns det dock av baksidan, att det inte är en människa man har att göra med. Detta motiv kan således på intet sätt styrka Krohns förut omtalade teori. När vidare skogsräet inom större delen av det förut omtalade sydöstliga området²⁷ säges likna antingen ett *baktråg* eller en *grep* och blott inom en mindre del av området säges likna ett ihåligt träd, så kan detta motiv ej gärna användas som stöd för den åsikten, att föreställningen om naturväsen har sitt ursprung i naturbesjälning. Svansen kunde kanske däremot synas vara ett stöd för denna senare åsikt, men då borde — synes det mig — detta motiv ej förekomma begränsat till ett visst bestämt geografiskt område. De nutida skogsråuppteckningar, som jag genomgått, synas genomgående tyda på, att de nu behandlade motiven böra betraktas som fantasimotiv för att angiva, att skogsräet ändock väsentligen skiljer sig från människan. Svansen är troligen ett utslag av samma fantasi, som inom samma västliga område tar sig uttryck t. ex. i den västnordiska kämpavisan, de norska huldresägnerna o. s. v. Som jämförelse kan anföras ett annat motiv, som ehuru mera sparsamt förekommer inom utbredningsområdet för svansen, nämligen *den långa näsan*. I norska huldresägnar är motivet icke ovanligt, och på svenskt område förekommer det vanligen i sägnen »Rået hjälper kolaren»²⁸. Näsan

²⁴ D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, Berlin u. Leipzig 1927, s. 394 f.

²⁵ Se t. ex. H. Junker, Frau Welt in Iran, i Zeitschrift für Indologie und Iranistik, 2, s. 237 f.

²⁶ Zelenin, a. a., s. 393.

²⁷ Det delområde, inom vilket motivet har sin fastaste tradition.

²⁸ Detta vad skogsråföreställningen beträffar. Utanför denna förekommer ju motivet i sägnar och sagor om häxor m. m.

användes där som brandkrok. Att detta är ett rent fantasimotiv kan ju ej gärna betvivlas.

Att skogsrået lånar drag från sin omgivning behöver ju för övrigt icke nödvändigt tyda på naturbesjälning. Procentuellt sett förekomma dylika drag ej så ofta i svenska uppteckningar, men ibland kan man dock få höra, att skogsråets hår såg ut som en grästuva, att hon hade som granris på ryggen o. s. v. Även dylika sporadiskt framträdande motiv synas mig främst ha till uppgift att framhålla skogsråets väsensolikhet med människan. De äro tydligen ögonblickets skapelser, ty de ha ingen som helst fast tradition bakom sig.

I detta sammanhang skall jag i korthet beröra även en annan omständighet. Man får ibland höra, att föreställningen om skogsråets ihåliga rygg beror på hallucinatoriska fenomen. Den vilsegångna eller på annat sätt uppskrämde har i skogen tagit ett ihåligt träd för skogsrået och därför antagit, att detta har ihålig rygg. Men detta är tydligen en konstruktion. Utan tvivel ha hallucinationer en stor betydelse för traderingen av tron på naturväsen, men däremot torde man ha rätt att betvivla, att de haft lika mycket att betyda för *uppkomsten* av tron på dessa väsen. Vad den ihåliga ryggen beträffar, synes det mig tydligt, att en förväxling mellan skogsrået och ett ihåligt träd ej kan vara möjlig annat än sekundärt. Vidare kan man ju med den nu omtalade teorien omöjlgien förklara, varför skogsrået inom största delen av »ihålighetsområdet» säges baktill likna ett tråg. Slutsatsen blir, att om en hallucinatorisk förväxling verkligen ibland äger rum, så har den i detta fall som förutsättning — ej som resultat — ett fast utformat och episkt traderat sägenmotiv. Förväxlingen av sekundärt och primärt i detta och dylika fall ligger ju för övrigt snubblande nära för forskare, som ej förfoga över tillräckligt stort kontrollmaterial.

Jag har redan tidigare i detta kapitel berört ett uttalande av Holmberg-Harva. Han företrädde där den åsikten, att tron på naturväsen (även i Sverige) är ett utslag av naturbesjälning. Senare tycks han i viss mån ha ändrat åsikt på denna punkt, och numera synes även han sätta naturväsendena i samband med de dödas andar. Han skriver 1925: »Sett från de levandes värld är själva de dödas *handlingssätt avigt*. De tänkas t. o. m. gå baklänges. I ryska Karelen säger folket, att den dödes spökande ande 'träder in i stugan baklänges'. Just därigenom säger man sig kunna skilja den från en levande person. Denna föreställning är sammanknipad även med skogsandar. *Också dessa vandra i skogen baklänges.*²⁹ I småländska sägner, där det berättas huru 'skogstippan' kommer för att värma sig vid en stockeld i skogen, säges: 'Hon trippade alltså fram till elden, och då hon

²⁹ Kursiverat här.

värmt sig, trippade hon baklänges därifrån'. Folket påpekar, att det är hennes 'fula baksida, som gör, att hon aldrig vill vända ryggen mot folk'. Följande anteckning har gjorts hos svenskarna i Österbotten: 'Skogsjungfrun är ofta synlig. Sedd framifrån är hon en fint klädd, vacker jungfru med guldringar i öronen, men baktill företer hon bilden av en brandstake'. 'För att dölja detta lyte brukar hon gå baklänges'.»^{29a}

Holmberg-Harva tycks här mena, att baklängesgången är det primära och att förklaringen, att denna beror på den fula ryggen, snarare är sekundär. Så snart det gäller svenskt och svensk-finskt material, är dock detta alldeles uppenbart oriktigt. Vore vad skogsrådet beträffar denna baklängesgång verkligen primär, borde man vänta sig, att den skulle vara omtalad även i sådana sägner och memorat, i vilka ingenting säges om den fula baksidan; i varje fall kunde man vänta finna den nämnd i de allra flesta av de uppteckningar, vilka omtala den ihåliga ryggen eller svansen. Det verkliga förhållandet är emellertid omvänt. Blott i en mindredel av dessa senare uppteckningar omnämnes baklängesgången, och utan samband med den fula ryggen förekommer den aldrig. Den är i själva verket blott ett av de många knep det älskogslystna skogsrådet begagnar för att dölja sin fula rygg för de män, som hon söker förleda. Den är alldeles uppenbart *sekundär*.

Med det som nu sagts rörande två drag i skogsrådets utseende har jag velat exemplifiera nödvändigheten av att undersöka även till synes obetydliga detaljer, innan man bygger något på dem eller begagnar dem som stöd för redan färdiga teorier. För övrigt kunna även de minsta detaljer visa sig vara värdefulla för en folkminnesgeografisk undersökning, något som jag i fortsättningen skall återkomma till. Liksom de nu framförda synpunkterna naturligtvis ha sin tillämpning även på andra folkminnesområden än föreställningen om naturväsen, så gälla de också för flera andra traditionsbundna drag i skogsrådets utseende och sätt att framträda, så till exempel det förut omnämnda långa håret, den växlande längden (från en vanlig människas storlek till en höjd som de längsta träd), det skallande skrattet o. s. v. Beträffande det sistnämnda motivet måste man dock framför all beakta det djurläte, som synes ligga bakom.

För undvikande av missförstånd må till slut betonas, att jag naturligtvis ej anser, att alla dessa motiv med fast tradition och bestämd geografisk utbredning äro värdelösa för en folktröskundersökning. Tvärt om många gånger. Vad jag vill framhålla är blott vikten av noggranna förundersökningar. Det kan då visa sig, att en del av dessa »sägenmotiv» — även

^{29a} U. Holmberg-Harva, Vänster hand och motsols, Rig 1925, s. 31. I hithörande noter hänvisar Holmberg-Harva till P. Söderbäck, Skrock, sed och sägen i en smålandssocken, Sthlm 1921, s. 121 och Fsvf. VII, 1919, s. 624.

om de äro av inhemsk härkomst — från början till slut äro rena fantasi-motiv och att de traderats på grund av sitt episka värde, d. v. s. på grund av sitt värde som intressant berättelsestoff. Andra motiv kunna visserligen ytterst gå tillbaka på trosföreställningar, ehuru de senare kommit att traderas främst på grund av sitt episka värde. Slutligen kunna åter andra ha inkommit utifrån och alltså föga ha att säga om det egna folkets tidigare föreställningar.

Men om således dessa »sägenmotiv» erfordra noggranna undersökningar, innan man vågar bygga på dem, så måste man å andra sidan även vara på sin vakt beträffande de *isolerat individuella* motiv, som kunna förekomma i såväl sägner som memorat, men främst i de senare. En generalisering ligger här tyvärr nära till hands, men den är mycket farlig. Uppteckningarna om naturväsen äro ju kvantitativt sett mycket talrika, och därför finns det naturligtvis sådana — det gäller som sagt särskilt memoraten — som äro mycket individuellt utformade. Genom lämpligt valda exempel kan man därför få stöd för snart sagt vilken åsikt som helst.³⁰

Som ett exempel på en generalisering av dylika mer eller mindre individuella motiv skall jag citera följande efter Krohn: »Likaledes återspeglar sig skogens och sjöstrandens växtlighet i skogs- och sjörådarnas utseende och klädsel. Skogsrådets skägg är till färgen lavlikt; sjögubbens både skägg och hår liknas vid sjömossa. Lövjerskorna äro iförda en klänning, som är vävd av löv och blomster. Vattnets och skummets färg bärs av havsfruns ljusblåa tröja och snövita kjortel. Den våta, vattendrypande fällen på sjörådarnas klänning vittnar om deras hemvist.»³¹ Till att börja med lägger man märke till, att det »skandinaviska» materialet här representeras av svensk-finska uppteckningar — möjligen med något enda undantag — och rent a priori är det naturligtvis möjligt, att dessa kunna ha påverkats av rent finska förhållanden. Som ett finskt lån är jag böjd att uppfatta vad som säges om skogsrådets skägg, ty detta motiv påträffas vad nordiskt material beträffar blott i svenska Finland; man bör ock bemärka, vad i det föregående anförts om det manliga skogsrådet i Sverige. Vidare är den individuella karaktären hos flera av de ovan anförda motiven påtaglig. Det som sägs om lövjerskornas klänning återgår till exempel så vitt jag kan se på en enda uppteckning.³² »Havsfruns ljusblåa tröja och snövita kjortel» äro i varje fall mycket ovanliga motiv, något som framgår därtav, att jag ej kunnat finna dem belagda i Fsvf. Detta blott som ett

³⁰ Jag behöver väl knappast framhålla, att ett dylikt urval oftast är oavsiktligt och omedvetet. Det man söker finner man, men det övriga ser man ej.

³¹ A. a., s. 46.

³² Denna återfinns i Fsvf. VII:1, s. 623. Jfr även vad jag i detta sammanhang skrivit i uppsatsen Lövjerskor, i Budkavlen nr. 1, 1931, s. 2 f.

exempel, ty dylika generaliseringar skulle kunna anföras i stor mängd från skilda håll.³³ Om man vill studera en föreställnings *trossinnehåll*, borde därför — synes det mig — en rent statistisk undersökning av ett tillräckligt stort material vara en självskriven sak. Först då bleve man i stånd att säkert avgöra, vad som utgöres av isolerade individualföreställningar och vad som har fast tradition bakom sig, vad som är episka motiv och vad som är allmänföreställningar med psykologisk bakgrund. Särskilt det sistnämnda är det icke minst viktiga. Så vitt jag förstår är det nämligen i första hand dessa, som komma ifråga vid en undersökning av en föreställnings folktrösinnehåll.

S ä g e n g e o g r a f i. Under det att folksagorna i allmänhet ej kunna klaga över bristande uppmärksamhet från forskarnas sida, ha sägnerna och särskilt då de s. k. naturmytiska sägnerna länge och oberättigat fått stå i skymundan. Delvis i motsats till sagorna ha dock dessa sägner en bakgrund av ännu levande *folktro*, vilket medför, att de i traditionspsykologiskt avseende i viss mån intaga en undantagsställning inom folkdiktningen. Dessutom är, vad Sverige beträffar, det insamlade materialet på detta område mycket rikhaltigt; sålunda finnas t. ex. av Självsågnen över 250 varianter. Vidare givs det ännu möjlighet att ute i fältet fylla luckor och göra värdefulla detaljundersökningar, vilket är av en betydelse, som knappast kan överskattas.

I anslutning till vad förut blivit sagt angående skogsråföreställningen och dess utbredning skall jag här lämna en kortfattad sägengeografisk översikt rörande några av de vanligare skogsråsägner. Att i ett fåtal varianter icke skogsrådet utan en »trollpacka», en »gast» eller en »tomte» är huvudpersonen, är ju naturligt nog och behöver här ingen närmare förklaring. Förutom de egentliga skogsråsägner har jag här för att belysa vissa gränsområden även tagit med ett par sägner, som vanligen berättas om de underjordiska.

Redan förut har jag talat om den »övergångskaraktär», som den egentliga skogsråföreställningen har i norra Svealand, och det samband, som härvidlag förefinnes med områdets karaktär av gammal fäbodtrakt. Även i sägengeografiskt avseende är detta övergångsområde mycket viktigt. Här ha nämligen en del sägner, som jag skulle vilja kalla *fäbodsägner*, sin sydligaste utbredning.

³³ Erkänns bör också, att materialet, när Skandinavisk mytologi skrevs, var både svåråtkomligare och kvantitativt mindre, än vad nu är fallet. En generalisering låg därför på den tiden nära till hands.

En typisk sådan sägen är följande, av vilken jag här anför en variant från Hedesunda socken i Gästrikland:

»Bengts Mor i Bäck i Hedesunda tala om, att dom var te fåbon en gång. På den tiden skulle flickorna väva i fåbon, och den där gången fick dom inte färdigt, utan en flicka lämnades kvar för att väva färdigt. Och så en kväll kom det en massa folk till'na och klädde'na till brud och satte en brudgum bredvid'na och en massa grannlåt hade dom. Fin mat duka dom fram på bordet, men hon åt ingenting, för om en äter får dom makt med en. Men hon hade en hund med sig, och han rusa hem till gården och skällde och levde om. Men dom brydde sig inte om'en, och bonn gick och la sig, men han fick inte lägga sig för hunden. Han körde opp'en, och han lära följa med'en opp till fåbon. När han kom dit, var det så där fint, men han hade en yxa med sig, och den kasta han över bordet, och då försvann dom, och det blev bara smådjur, ormar och grodor och sånt där, av alltihop.» (1932. ULMA: 8:o saml.)³⁴

Besläktad med denna sägentyp, vars sydgräns visas på karta 2, är den bekanta *Tovasäggen* (»Tull, tuller i Tova, tolv man i skoga — — —» e. d.). Tyvärr är antalet hittills insamlade varianter av denna sägentyp alldeles otillräckligt, men synbarligen sammanfaller sydgränsen för dess utbredning i stort sett med föregående sägens. En närmare undersökning av de båda sägentypernas förhållande till varandra ävensom rörande deras vidare utbredning västerut i Norge är mycket intressant, men en redogörelse härför skulle spränga ramen för denna uppsats.

Ungefär samma sydgräns som säggen om vättebröllopet har även en sägen eller rättare sagt en trosföreställning, som jag här åskådliggör med en uppteckning från Gästrikland:

»När korna geck över trollvägen, skälld trollhunn tre granna hack. Trollhund var allri grov i rösten. Då sa dom som begrep: 'Nu geck di där korna över trollvägen'.» (Gstr., Österfärnebo. 1931. ULMA: 3454: 1, s. 29).

Vanligen sägas hundarna tillhöra trollen eller vittrorna, varav benämningarna »trollhundar», »vitterhundar» etc., men i Dalarna säges råhanda — särskilt då »Besta» i Rättvik, Boda och Ore — ha en hund, som också skäller tre hack i taget. Sydgränsen för denna föreställning, vars ungefärliga utbredning framgår av karta 7, sammanfaller mycket nära med motsvarande gräns för säggen om vättebröllopet. Intressant är att se, hur denna gemensamma gräns i stort sett är identisk med den linje, som markerar sydgränsen för »det kreatursskötande skogsrået», en linje som i sin

³⁴ Denna avslutning — d. v. s. att det »fina» visade sig vara ormar och annan styggelse — påträffas särskilt i varianter från norra Uppland och Gästrikland. Vanligare är emellertid en annan avslutning, enligt vilken flickan får behålla kronan och brudsilvret, när stålet kastas över henne.

tur föga skiljer sig från fåbodens sydgräns och flera andra viktiga etnografiska gränslinjer.

En annan mycket intressant sägentyp, som också belyser vad som här kallats skogsråföreställningens övergångsområde, är den så kallade *tibast-sägnet*, av vilken här anföras två varianter, en nordlig och en sydlig:

»En flicka var utsatt för en jordbyggarpojke, som friade till henne. Hon kunde inte på villkors vis bli fri honom. Men så en gång frågade hon honom, om han visste något botemedel mot allt ont. 'Ja', svarade han, 'tvivelbast och vändelrot är bot mot all sot'. Hon skaffade sig nu sådant och bar på sig, och sedan kunde pojken ej komma henne nära. Då han märkte detta, sade han: 'Tvi mig, som lärde dig denna bot!'» (Medp., Stöde. 1910. NM: 30348).

»Dä va en bonne som låg i skogen å kola en vinter å han vart så förvillad av skogsnuvan, så han höll på te övergiva bå hustru å barn å bara var när henne i skogen. Då va sommar å bonnhustrun gick i skogen å träffa skogsnuva å då fråga ho henne: 'Ja har en tjur därhemma, som inte bryr sig om våra kor, utan bara springer te *andras* kor, va ska ja göra för han ska hålla säj hämma?' Då svara ho: 'Å tag bara å häng på'n tidebast å vändelrot, så håller han sig nog hämma'. Å hustrun ho sydde in dä i byxlinningen på karn sin, å då varrt han hämma. Män skogsnuva ho sprang utekring hos döm å skrek: 'Tidebast å vändlarot har mäj själv förjort'.» (Smäl., Långasjö. 1932. ULMA: 5181, s. 7).

Denna sägentyp, vars utbredning framgår av karta 2, finnes således både norr och söder om det nyssnämnda övergångsområdet, men den förändrar inom detta område radikalt karaktär, och man kan uppdelas den i en nordlig och en sydlig typ. I den nordliga är det en flicka, vanligen en fåbodflicka, som får besök av en »underjordisk» friare; man skulle kunna kalla denna typ för *fåbodtypen* eller *vättetypen*. Den sydliga typen åter, *skogsråtypen*, färgas av det maskulina erotiska fantasilivet och ansluter sig härigenom till ett flertal andra mera sydliga skogsråsägner.³⁵ Sägnet finnes även belagd från de svenskspråkiga öarna utanför svenska Österbotten, dit den tydligen kommit från de mitt emot varande delarna av Norrland.

Det psykologiska underlaget utgöres av den uråldriga seden att medelst vissa huvudsakligen från växtriket hämtade medel skydda sina kreatur för de underjordiska och andra naturväsen eller kanske rättare sagt inte så mycket för dessa väsen själva som för deras kreatur. Dylika medel användas även för att få kreaturen att hålla samman i de stora skogarna; ett djur, som skilt sig från flocken med skällkon, var ju nästan omöjligt att hitta. Skyddsmedlen äro olika, och växlingen sammanhänger åtminstone delvis med växtgeografiska förhållanden. De vanligaste äro *tibast* och *vändelrot*, men även andra förekomma såsom *libsticka*, *rönnbär*, *laven-*

³⁵ Att observera är dock, att dessa sägner ofta ha sina bästa traditionsbärare bland kvinnorna, som ju härigenom få en förklaring till männens kallsinnighet eller otro. »De skulle ha levt så bra ihop, om inte skogsrådet hade varit — — —», o. s. v.

delrot — det sista dock tydligen en lokal ombildning av sägenformelns kanske på trakten okända vändelrot.

Till motivet liksom ofta även till den episka utformningen nära besläktad med denna sägen är en huvudsakligen i sydöstra Småland och östra Blekinge uppträdande sägentyp, av vilken jag här anför följande variant:

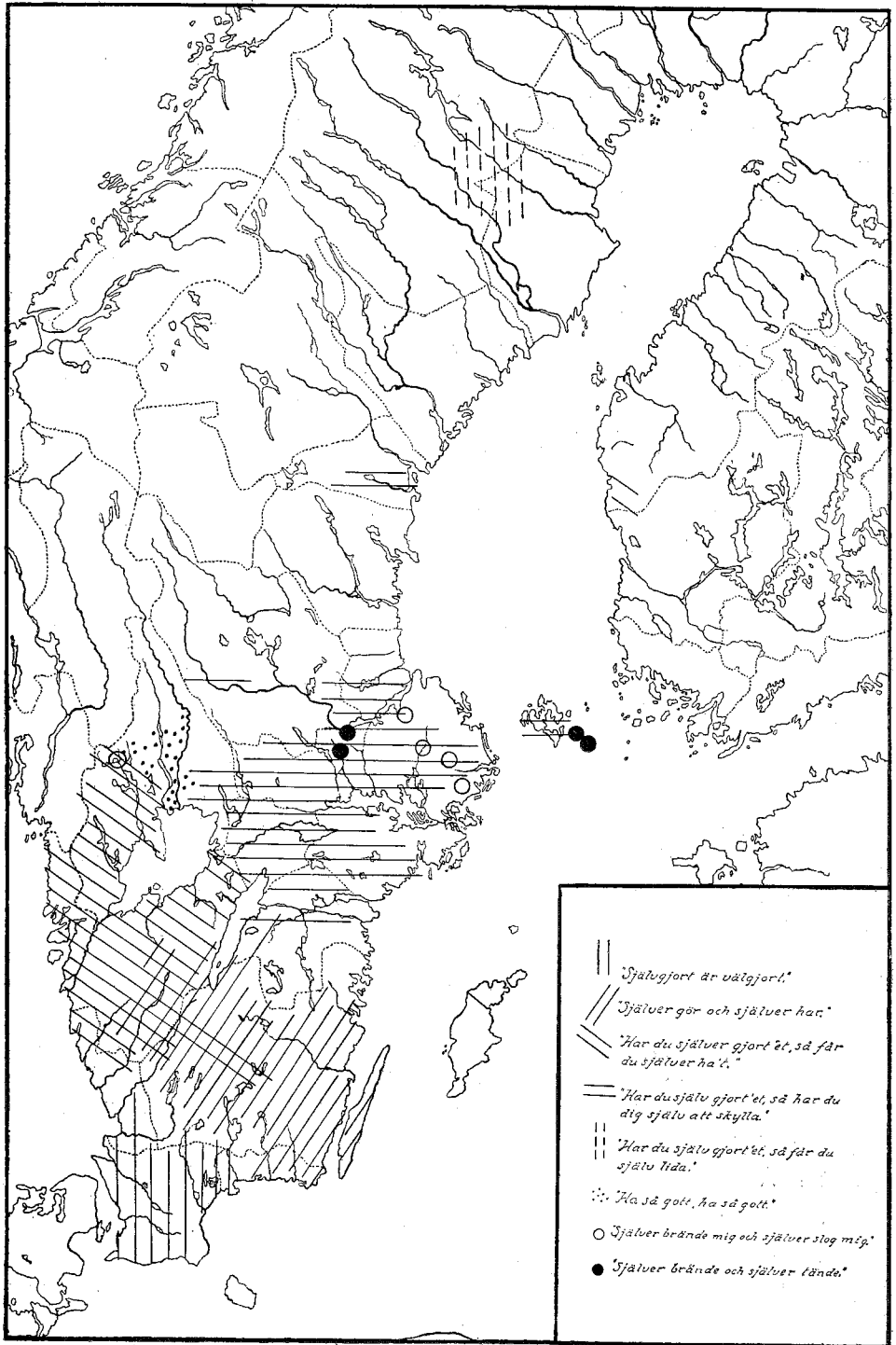
»Var man ute i skogen och där blev förvillad av skosnyvan, skulle man vända något klädesplagg t. ex. tröjan. — En man var ute i skogen och arbetade. Hans hustru brukade gå till honom med middagsmat. Men en dag kommo två stycken kvinnor, båda lika hans hustru till honom med mat. Båda hade likadan mat. Han förstod då, att den första varit skogsnuvan. När hon nästa dag åter infann sig, började han utfråga henne, om hur man skulle bära sig åt för att skjuta skogsnuvan eller vad man skulle skjuta med. Han fick då till svar: 'Det går att skjuta henne med 'messelten' (murgröna), pölseben och de lilla vita som växer i jorden'. 'Då skjuter ja dej', sade då mannen. Men sedan har jag inte hört vad slutet blev.» (Blek., Tving. LUF: 723, s. 25).

Flera varianter av denna sägentyp äro samtidigt även varianter av tibast-sägnen, och andra äro utformade i nära anslutning till denna (se karta 2). I sin helhet utgör typen en del av ett större komplex, av vilket varianter finnas i större delen av södra Sverige.³⁶ Huvudmotivet, varierat i olika utformningar, är här, hur man skall kunna skjuta skogsrået. Den närmare behandlingen av detta sägenkomplex ävensom av tibastsägnen måste uppskjutas till ett annat tillfälle. Härför är nämligen en detaljerad undersökning av sägnens episka formel nödvändig och likaså ett ställningstagande till problemet: kan man tillskriva någon av de två typerna — den nordliga eller den sydliga — prioritet, eller stå båda i ett sekundärt förhållande till någon ursprungligare typ? Detta är frågor, som för att kunna besvaras fordra en undersökning av ett flertal andra nordiska sägner.

Naturligtvis finnas även flera andra fäbodsägner, men de anförda få här räcka, och jag skall i stället övergå till en annan sägengrupp, nämligen den, vars kärna utgöres av *Självsägnen*, eller som den även kallas Polyfemossägnen. De sägner, som tillhöra detta intressanta sägenkomplex, äro mycket omtyckta, ty de äro roliga och drastiska, vilket gör dem ur episk synpunkt värdefulla. Antalet varianter är också, som förut antytts, mycket stort. Vad särskilt Självsägnen beträffar, har den ju på grund av sin förekomst i Odysseen och sin stora utbredning sedan länge dragit till sig intresset.³⁷ I Sverige synes den åtminstone i senare tid ha sin rikaste förekomst i Värmland och Dalsland. I det sistnämnda landskapet kan den

³⁶ På grund av den fasta förankring, som tibasten fått i den episka formeln, har den kommit att stå kvar i denna formel även i sådana trakter, där växten eljest är okänd. Detta har i sin tur medfört en del folketymologiska ombildningar, som t. ex. »tyskt bast», »tvivelbast» o. s. v.

³⁷ Se framför allt O. Hackman, *Die Polyphemessage*, Helsingfors 1904, passim.

Karta 6.

t. o. m. sägas vara *sägendominant*³⁸, i det att från detta lilla landskap finnas upptecknade över 40 varianter.

Utrymmet tillåter mig här blott att redogöra för ett rent folkminnesgeografiskt moment, medelst vilket jag likväl hoppas kunna visa, vilken dominerande roll de så att säga »episka formlerna» spela för en sägengeografisk undersökning.

Vid första påseendet och i all synnerhet, om man blott har ett litet material till sitt förfogande, synas de svenska varianterna av Självsågnen vara mycket enhetliga, fränsett naturligtvis en del yttre och ibland rent tillfälliga avvikelser, vilka ofta sammanhånga med olika lokalitetsförhållanden: det finns jägar-, kolar-, fiskartraditioner o. s. v. Men fränsett detta skall man likväl vid en systematisk undersökning av *hela* sägenmaterialet finna, att det är mycket tydligt ekotypiserat. På karta 6 se vi den bild man erhåller, om man som utgångspunkt tager replikens form: »Har du själv bränt dig, så får du själv ha't», »Självgjort är välgjort» o. s. v. Vi finna då, att Skåne, södra Halland och västra Blekinge fram till Mörrums å³⁹ bilda *ett* område, där slutrepliken är »Självgjort är välgjort.⁴⁰ Väster och norr om detta område i östra Blekinge, Öland, större delen av Småland och möjligen södra delen av Östergötland lyder samma replik: »Själver gör och själver har» eller »Själver gjort'et, själver har». Ett annat område bilda Bohuslän, Dalsland, sydvästra Värmland och västra Västergötland. Här heter det stereotyp: »Har du själv gjort'et, får du själv ha't.» Mellan de två föregående områdena utgör östra Västergötland och västra Småland ett övergångsområde. Så ha vi ett stort nordligt område med repliken: »Har du själv gjort'et, så har du ingen annan att skylla», ett område, som omfattar norra Östergötland, Närke, Södermanland, östligaste Värmland, Västmanland, Uppland, Gästrikland och Da-

³⁸ Särskilt vad sägnerna beträffar, brukar det nämligen vara så, att i varje trakt en eller ett fåtal dominera. Det är dem, som en meddelare först och spontant talar om, när sägner efterfrågas, och det är dem, som jag här kallat för sägendominanter. Dominanter kunna naturligtvis urskiljas även på andra folkminnesområden.

³⁹ Det blir alltså till stor del samma område, som Sigurd Erixon i Svensk kulturgeografi (Svenska kulturbilder IX, s. 10 ff.) kallat »Yttre Sydvästsverige». Även för detta utgöres gränsen mot Östblekinge av Mörrumsån. Vad Självsågnen beträffar, saknas dock tyvärr i hög grad material från Halland, varför man ännu ingenting kan säga om sågnens typisering i detta landskap.

⁴⁰ En liknande replik påträffa vi även på tyskt område: »Sülfst gedân is alletêt (allzeit) wolgedân», ropar en dvärg (Lybeck; Hackman, a. a., s. 114). Är detta en slump, eller finns det traditionsförbindelse mellan Nordtyskland och Sydsverige i detta fall? De övriga tyska varianter, som Hackman anför, ha ej denna replik. Däremot synes det för tyskspråkigt område vara karakteristiskt, att det heter, att »självgjort» (»Selberjedan», »Seltetan», »Selbtan» etc.) — ej »Själ» — har bränt. Mannen (som bränner) kallar sig även på detta sätt.

larna; att detta område sträcker sig ännu längre norrut, har man anledning att förmoda därav, att det finns ett belägg på den sistnämnda repliken från Medelpad. Mellan detta sista område och det förut omnämnda västliga området i Bohuslän, Dalsland, sydvästra Värmland och västra Västergötland finns ett jämförelsevis begränsat område i mellersta och östra Värmland, där skogsrådet får till svar: »Ha så gott, ha så gott». I Malå (Lappland) och Marsjö (Västerbotten) förekommer slutligen: »Har du själv gjort'et, så får du själv li (lida)». — Detta sista är ju mycket intressant. Skulle här uppe i Lappland och Västerbotten verkligen förekomma en särskild ekotyp, som utbildats där, så har man ju anledning att förmoda, att sägnen här uppe är avsevärt mycket mera spridd och ofta förekommande, än vad de fåtaliga beläggen (summa 2) ge anledning att förmoda. Det ligger ju annars nära till hands att antaga, att dessa sägner långt uppe i Norrland kommit dit i sen tid genom inflyttade sör-länningar. Men om den i så fall kommit dit i sin *nuvarande form*, borde dessa sägners replik påträffas någonstans längre söderut, men så är inte fallet, åtminstone inte i det material, som hittills är insamlat. Icke heller någon liknande replik finns belagd möjligen med undantag av den värm-ländska: »Har du själv gjort'et, så får du själv svi'» (Vrml., Glava. IFGH: 1608, s. 52). — Frågan om dessa två norrländska varianter härkomst måste därför tills vidare lämnas öppen.

Från Ångermanland finns en variant av sägnen, där repliken: »Självsbrände, själv haf» påminner om den sydöstmäländska typen. Någon traditionsförbindelse mellan varianterna av denna senare typ och den ångermanländska uppteckningen finns dock troligen ej. För övrigt tycks sägnen vara mycket sällsynt i Ångermanland.

Vad svenska Finland beträffar, så förekommer i uppteckningarna därifrån tyvärr mycket sällan utformade repliker. Från Sideby i Österbotten finns visserligen belagt: »Ja du må ha det då, när du själv gjorde det» (Fsvf. II: 3, 2. K. 349, 4). Av detta enda belägg kan man emellertid ej draga någon som helst slutsats rörande ett eventuellt samband med det västliga område i Sverige, där en liknande replik förekommer. Åland åter står som man kan vänta i traditionsförbindelse med Uppland.⁴¹

⁴¹ Om vi för ett ögonblick bortse från denna replik och i stället betrakta de svensk-finska varianterna av Självsägner i ett större sammanhang, så är det emellertid intressant att se, huru dessa varianter bestämt skilja sig från de rent finska (jag syftar i detta fall på de av Hackman anförda, a. a., 128 ff.) hos vilka man nästan genomgående som en integrerande del av sägnen finner motivet: ett övernaturligt väsen luras fast i en trädspricka e. d., ett motiv, som även förekommer längre österut, i Ryssland. Däremot har i ett par svensk-finska varianter ett »östligt» motiv kommit in, nämligen det, som omtalar, huru det övernaturliga väsendet mister sina ögon på så sätt, att någon håller smält bly e. d. i dem. Vid ämnets fortsatta behandling skall jag utförligare återkomma till denna punkt.

Vi ha alltså på detta sätt fått fram flera olika områden, av vilka det sydliga i stort sett är identiskt med ett redan tidigare konstaterat kultur-geografiskt område, och det nordliga — jag bortser då från beläggen från Malå och Norsjö — i huvudsak är identiskt med Svealand och det från Svealand koloniserade södra Norrland. Replikerna i de båda nordliga Götalandsområdena äro emellertid i stort sett att betrakta som olika variationer av samma grundtyp, och det gemensamma området (på karta 6 utmärkt genom sned streckning) kommer att utgöras ungefär av Götaland med undantag av det först nämnda sydliga området.

På denna punkt borde nu som ett viktigt komplement till den nyss gjorda undersökningen av sägenreplikens typisering företagas en omfattande utredning rörande de ordspråk, vilka ha samma avfattning som den nyssnämnda repliken, en utredning, som såvitt jag vet, ej har gjorts av någon av de forskare, som hittills behandlat Själväggen. Några antydningar rörande förhållandet mellan ordspråket och sägenreplikens må här i korthet lämnas. I södra Sverige synes ordspråket vara typiserat på ungefär samma sätt som sägenreplikens, något som man ju kan vänta. Jag ger här några exempel:

»Själv göra, själv ha» (Smål., Skede. ULMA: 1932); »Själv gör, själver har» (Smål., Tuna. ULMA: 175: 193, s. 1); »Den själver gör, han själver har» (Ögl., Västerlösa. ULMA: 175: 122 b, s. 2); »Sjölver gjort'et, få sjölver ha't» (Vgl., Varola. ULMA: 180, s. 12); »Sjölver gjort å sjölver har» (Vgl., S. Fågelås. ULMA: 111: 160, s. 1).

Så mycket är också tydligt, att man icke utan vidare får antaga, att ordspråkets typisering är sekundär i förhållande till replikens. Ordspråkets stora utbredning m. m. talar emot ett sådant antagande. Jag är snarare benägen att tro, att ordspråket och sägnen åtminstone på svenskt område från början äro självständiga i förhållande till varandra men att senare ordspråkets form kommit att utöva inflytande på sägenreplikens form och att på så sätt en gemensam typisering blivit följden. Men jag betonar, att detta ännu så länge blott är en *hypotes*. Möjligt är även, att blott några eller någon av ordspråkets avfattningar från början ha varit ordspråk; jag tänker då särskilt på det sydliga »självgjort är välgjort», en avfattning, som ju psykologiskt sett påminner om »själv är bäst dräng», vilket ordspråk även bör undersökas i detta sammanhang och vilket väl i varje fall är självständigt i förhållande till sägnen.

Genom dessa antydningar har jag dels velat betona vikten av att en sägenundersökning *ej inskränkes blott till vissa begränsande »sägensynpunkter»* utan att *alla faktorer* tagas med i beräkningen och dels velat framhålla, vilka rika möjligheter som ändå stå en sägenundersökning som denna till buds.

Även om man tar skogsråets rop på hjälp, efter det hon blivit bränd, till utgångspunkt, får man en viss ehuru mera lokalt begränsad typisering. Så se vi t. ex. å karta 6, vilken utbredning utropet »Själver brände och själver tände» har. Även här finner man således, att Åland har sina traditionsförbindelser väster ut till östra Svealand, ej åt öster mot Finland. På kartan har jag även lagt in »Själver brände mig och själver slog mig». Huruvida något traditionssammanhang härvidlag finns mellan Uppland och belägget från Köla i Värmland måste dock på undersökningens nuvarande ståndpunkt anses ovisst.

Liknande kartbilder ger en undersökning av den oftast i förening med Självsgnens stående sägnen »Har du sett större gapa etc.», vilken jag dock här nödgas förbigå. En specialtyp av denna sägen skall jag dock i korthet omnämna, nämligen den som jag här kallar »*Firremirra brinner*»:

»Framtill såg skausnuvan ut som ett vanligt fruntimmer, men i ryggen såg hon ut som ett baktråg. Hon visade aldrig ryggen. — En gång kom skausnuvan fram till en kolare i skogen. Hon frågade honom, om han visste, vilken brand, som var varmast. Nej, det visste han inte. 'Jo', sa hon, 'det är hasselkölne'. Kolaren drog då ut en brand ur milan och satte den mellan benen på skausnuvan, som började skrika: 'Bajom, Bajom, min fere-mera brinner'. Nu kom även skaumannen, och kolaren måste springa. När han kom tillbaka nästa morgon, var milan nerbrunnen.» (Skåne, Andrarum. 1928. LUF: 530, s. 36).

»Min mor Kirsten Holgerskøb, har fortalt mig om en mand, som blev kaldt Hans Holgerskøb, som brændte kul i nærheden av Pengekulen i Holgerskøb. Som H. H. stod og brændte kul, ser han to ellepiger komme ud af skoven for at varme sig ved milerna. Han var ikke glad for deres besøg, men tog moget kulsten og smed efter dem, men de grinede og raabte: 'Bøje, Bøje Flisen brænder'. H. H. følte sig paa een gang syg og maatte gaa hjem. Men um morgenen, da han skulde ud at se til sine kulmiler, var de jævnet med jorden.» (Danmark, Sjælland, Græsted. 1932. DFS. 1906:23:25).

Karta 5 ger vid handen, att vi här ha ett sydligt område, som omfattar Skåne, Halland och Danmark, och till vilket på sätt och vis Kronobergs län (»Hunte, Hunte, Själver bränner mina kunte») kan sägas ansluta sig. Gemensamt för de olika varianterna är ett klagande över att cunnus (»kunta», »kuddflærpen», »firremirra» etc.) är uppbränd eller håller på att brännas upp. För Skåne, Halland och Danmark är vidare gemensamt, att mannen med knapp nöd räddar sig och att milan e. d. blir förstörd.

I avsnittet om skogsråets benämningar behandlade jag namnen »Hunte», »Hulte», »Jonte» o. s. v. och uppvisade deras karaktär av rimord till orden »kunte», »kulte», »konte». I sägnerna av typen »*Firremirra brinner*» ha vi nu sett ett nytt namn, nämligen: *Böjom* (Skåne, Tomelilla. LUF: 432, s. 5 f.); *Bajom* (Skåne, Andrarum. LUF: 530, s. 36); *Bøje* (Danmark, Græsted. DFS. 1906: 23: 25) o. s. v. Namnet förekommer även utanför denna sägentyp. Så t. ex. i sägnen om hur skogsmannen, ty det är

han som fått namnet, kommer in och värmer sig och är så lång, att han räcker runt stugan (se karta 4)⁴²: *Böjom* (Skåne, Sövde. LUF: 2177, s. 2 f.); *Bajom* (Skåne, Andrarum. LUF: 538, s. 8); *Båjåm* (Skåne, S:t Olof. LUF: 474, s. 60) m. fl.

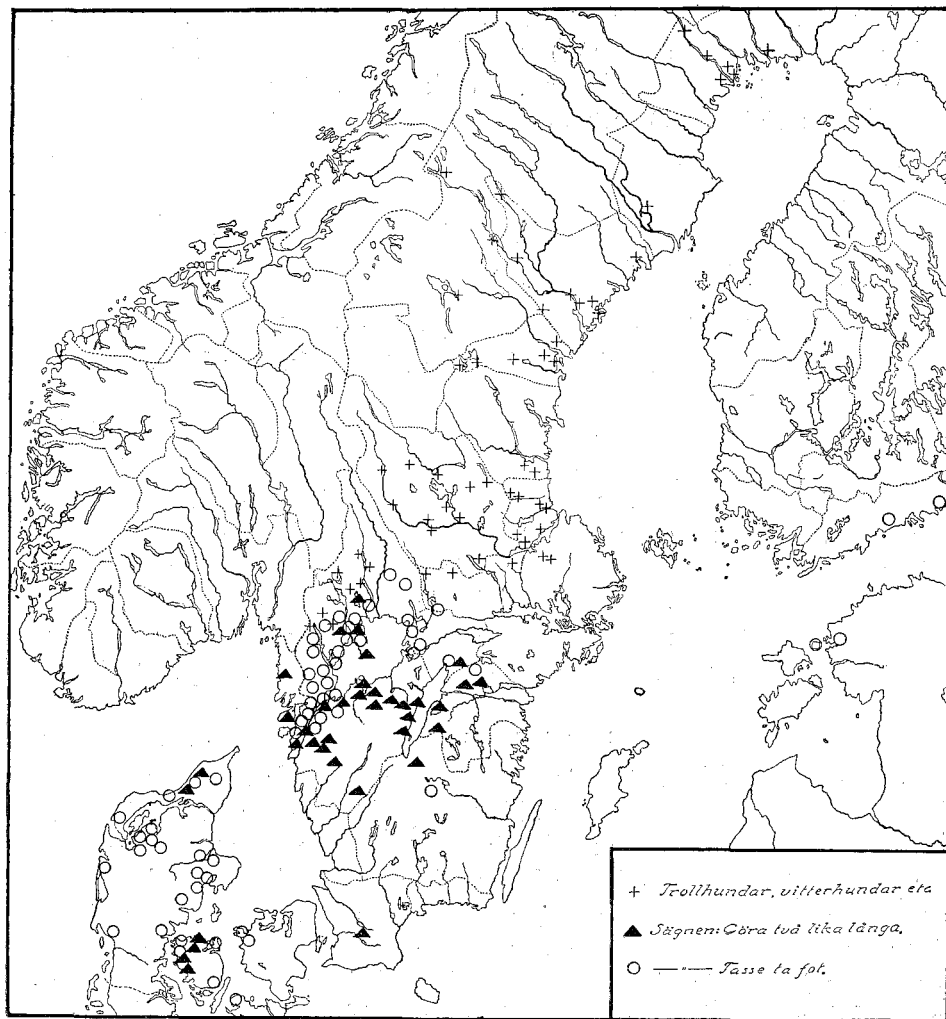
K. Liestøl har sökt visa, att denna benämning (liksom även den sistnämnda sägentypen) inkommit till Skåne från Norge.⁴³ Av Liestøls intressanta utredning framgår tydligt, att ett traditionssammanhang i detta fall måste finnas mellan Skåne och Danmark å ena sidan och Norge å den andra. Men däremot synes det mig, att frågan om sägnens vandringsriktning tills vidare bör lämnas öppen. Benämningen *Böjom* etc. har nämligen en ganska fast tradition i Sydsverige och Danmark. Jag har redan visat, att den inte bara förekommer i sägnen om hur skogsmannen ligger liksom i en ring inne i stugan utan också i sägentypen »Firremirra brinner». Men i denna senare sägentyp förekomma även andra liknande benämningar. I Halland skriker skogsfrun: »Min man Bo Björkelund, flera bränner» (Gunnarp. IFGH: 872, s. 11 f.). Från S:t Olof i Skåne meddelas varianten: »Ho, bo böjenäsa, firremirra bränner i skogen» (LUF: 485, s. 8 f.) och från Borrby i samma landskap: »Bo bögenesä, bögenesä, det skulle vara hennes man» (NM: 15619). Från Danmark finns belagt: »Ulle, Bulle, Busse, Bøjemand, flæspen brænder» (Sjælland, Esbønderup. DFS. 1906: 23: 21, I).

Utän tvivel åsyftas med förleden i dessa benämningar — baje, böge, bøje etc. — trädet *bok*. Jämför härmed från Jylland: »Højmand i Bøgeskov, sliren brænder» (Nordrup. D. S. Nye Række II: 1, s. 26, nr. 93). Är denna sammanställning med bok det primära, varav sedan benämningen *böjom* etc. uppkommit, en benämning, som sedan kommit in även i sägnen om hur skogsmannen ligger utsträckt inne i stugan, och som i denna sägen fått ett stöd i associationen med verbet *böja*?⁴⁴ Eller är förhållandet omvänt? Tillhör namnet ursprungligen den sist omnämnda sägnen — en avledning av verbet *böja* — och har det därifrån kommit in i sägentypen »Firremirra brinner» och associeras med bok, en association som kanske blivit stödd av enstaka förutvarande benämningar sådana som »Højmand i Bøgeskov» e. d.? — Ett definitivt svar på dessa frågor är nog omöjligt

⁴² Som exempel på denna sägentyp må anföras följande variant: »I den gamla tiden gick också skogsmannen in i stugorna om kvällarna, när det var kallt, för att värma sig. Och det var stora, stora stugor i de tider. Men han var så lång, så när han lade sig, räckte han runt om hela huset. Frågade någon vem det var, så svarade han endast: 'Böjom'; så fick han ligga till ljustet tändes, så försvann han.» (Skåne, Sövde. LUF: 2177, s. 2 f.).

⁴³ K. Liestøl, Den store Bøysen, i Festschrift til Hj. Falk, Oslo 1927, s. 20 ff.

⁴⁴ Sammanställningen med *böja* påpekas av Liestøl och kommer till synes även i skånska varianter av sägnen.

Karta 7.

att giva med det hittills tillgängliga materialet som enda grundval, men jag är benägen att ansluta mig till det senare alternativet. Detta av den orsaken, att namntraditionen synes vara *minst* stadgad i typen »Firremirra brinner», under det att den är relativt enhetlig i den andra av de två sägentyper, som här komma ifråga (jfr kartorna 4 och 5). Nya uppteckningar i fältet kunna kanske bidra till frågans slutgiltiga lösning.

I föregående sägen ha vi sett ett exempel på en förbindelse mellan Sydsvrige och Själland över Öresund. Lika viktig om inte viktigare för sängengeografien är emellertid en annan förbindelse, som jag skall åskådlig-

göra genom en kartbild över sägnen »*Tasse ta fot*». Som exempel på denna sägen skall jag först anföra följande variant:

»En gång var det vargar efter en skogrå, och hon rädda sig in i en skogslada. Där satte hon sig i en glugg och räckte ut benen åt vargarna och reta dem. 'Tasse ta fot, tasse ta fot', sa hon. Men det var en karl inne i ladan, och han rände till henne, så hon ramla ner bland vargarna. 'Tasse ta så gott alltihop', sa han.» (Dalsl., Skällerud. 1929. IFGH: 1810, s. 1).

I Sverige är denna sägen synnerligen enhetlig, och om man undantar ett par lokala avvikelser, har den också överallt samma stereotypa form, som kommer till synes i de ovan anförda uppteckningarna från Sverige. Med endast ett par undantag (i Östergötland: »myling») är det överallt skogsrået, som är utsatt för vargarna. I Danmark är »nissen» huvudperson i sägnen, och denna är här i hög grad särutvecklad i förhållande till den svenska ekotypen. I Danmark ingår sägnen i hela det komplex av sägner, som handla om skämt (»drillerier») med nissen, och i den danska ekotypen⁴⁵ ingår motivet »nissen hämnas på drängen genom att lägga honom över brunnen eller på en harv e. d.» som ett — icke minst ur episk synpunkt — viktigt moment.

Enligt vad karta 7 utvisar, har sägnen i Sverige sin talrikaste förekomst i det västra Vänerlandskapet, och förbindelseleden mellan Sverige och Danmark går i detta fall alldeles tydligt över Nordjylland och Västsverige, ej över Sydsverige och de danska öarna. I Sydsverige saknas nämligen sägnen och likaså på Själland, utom vad nordvästligaste delen beträffar, dit sägnen tydligen kommit från Jylland över Fyen. — En annan omständighet, som pekar på att Västsverige i detta fall står i traditions-sammanhang med Jylland, är, att det i Bohuslän ej saknas sägner liknande de danska om »nissedrillerierna». Se t. ex. följande:

»En dräng på gården Kåre (Orust) tussade hunden på nissen. Han slogs, så det stod lågor ur halsen på'n, men på natten blev drängen så sjuk och galen, så tre man kunde inte hålla honom.» (Bohusl., Orust. Folks. o. Folkd. i v. Sverige, s. 51).

Sägnen finns även i Nyland i svenska Finland samt på Ormsö och Nuckö i svenska Estland, men den står i detta fall icke i traditionsförbindelse med rikssvenskt utan med estniskt och liviskt område, där denna sägentyp är talrikt förekommande. Jag återkommer till detta i ett annat sammanhang.

Så länge ej sägnens utbredning på tyskt område är klarlagd, kan man ej säga något med bestämdhet, och därför vill jag tills vidare mera som

⁴⁵ Se E. T. Kristensen, Danske Sagn, Gamle og Nye Række (art. »Nisser»).

en hypotes framkasta den förmodan, att sägnen kommit till Sverige söder ifrån över Jylland, och att i Danmark sägnen ekotypiserats under påverkan av sägenkomplexen kring nissens gestalt, under det att den i Sverige anknutits till skogsrådet.

En annan skogsråsågen, vars utbredningsförhållanden m. m. rätt mycket påminna om den senast behandlade, är sägnen »*Göra två lika långa*». Som exempel anför jag följande uppteckning från Sverige⁴⁶:

»Det var ett skogsrå, som träffade på ett par skyttar, som låg och sov i skogen. Den ene var lång och den andre var kort, och nu drog hon först i den ene och sen i den andre för att göra dem lika långa. 'Ska ja efter mi lella fila blanka, ska ja snart göra dem lika långa', sa hon. Det var en yxa hon tänkte hämta.» (Vgl., Bollebygd. 1931. IFGH: 2379, s. 3).

Även i detta fall går traditionsförbindelsen mellan Sverige och Danmark över Skagen och södra Bohuslän. Utom kartbilden (se karta 7)⁴⁷ talar härför även den omständigheten, att det rent episka momentet är ungefär detsamma i Danmark som Bohuslän. Som exempel må anföras:

»— — som de låg där, kom skogsrån och titta på dem. 'Den ene stacket, den andre lång', sa hon.» (Bohusl., Västerlanda. VFF: 1932, s. 1); »En kort och en lång, en stacket och en sväng. Dra lika! Dra lika!» (Södra Bohusl. Folks. o. folkd. i v. Sverige, s. 56); »Den lange og den stakken! Tehi, tehi, tehi, den lange og den stakken.» (Danmark, Brovst. D. S. Gamle Række II, s. 75, nr 132). —

Detta episka moment förekommer i Sverige även utanför Bohuslän men då oftast i förening med en fortsättning om att skogsrådet skall hämta sin yxa och göra männen lika långa (se uppteckningarna från Västergötland). — Även förutom den nu omnämnda skillnaden mellan Bohuslän och den övriga delen av sägnens svenska område kan, vad det episka momentet angår, en viss ekotypisering iakttagas inom Sverige.

Under det att spridningsområdet i fråga om föregående sägen i huvudsak utgjordes av trakten väster och norr om Väneren, utgöres det för den nu behandlade sägnen snarare av östra Vänertrakterna. Från Västergötland synes sägnen över Väneren (Källandsö?) ha kommit till Värmlandsnäs. Detta senare ha vi även tidigare sett skilja sig från det övriga Värmland och i stället ha traditionsförbindelser med det närbelägna Västergötland (se karta 1). Näsets karaktär av särområde i förhållande till det övriga Värmland framgår även av andra än till skogsråföreställningen hörande traditioner. — Även ett annat exempel på traditionsspridning »sjöledes»

⁴⁶ Se vad Danmark beträffar i föregående not angivna arbete.

⁴⁷ Från Dansk Folkemindesamling har man välvilligt meddelat mig, att sägnen ej finns belagd från Själland.

synes vi ha i denna sägen, i det varianterna i Östergötland troligen kommit dit över Vättern från Västergötland.⁴⁸ Just denna förbindelseled har vad språkliga förhållanden beträffar påpekats av G. Danell.⁴⁹

I motsats till »Tasse ta fot», som faktiskt kan sägas vara en sägendominant i Dalsland och som även är rikligt belagd i sydvästra Värmland, förekommer »Göra två lika långa» jämförelsevis sparsamt över hela sitt område, dock med ett visst undantag för Västergötland, där den synes ha sin rikligaste förekomst, ehuru den ej ens här kan sägas vara dominant. Om ursprungsort m. m. är det svårt, ja omöjligt, att säga någonting, innan förhållandena i Tyskland blivit grundligt undersökta.

De två västliga sägnerna »Hanka upp släpet» och »Rået hjälper kolaren» har jag redan förut i korthet omnämnt. En annan västsvensk sägen måste jag här lämna obehandlad, nämligen sägnen om hur skogsrået luras fast i en trädspicka. Den är mycket vanlig i Östeuropa — liksom även i Finland — och uppträder där ofta i förening med Självmotivet.⁵⁰ Även andra intressanta skogsråsägner nödgas jag denna gång gå förbi, så t. ex. en del sydöst-götiska sägner, som synas stå i traditionssamband med Balticum — särskilt Estland — och möjligen även Finland. Likaså den huvudsakligen till de gammaldanska landskapen begränsade sägen, som man skulle kunna kalla »Vakna i kärr», och den över större delen av Götaland spridda sägen »Rået blåser i bössan», som dock i Sverige är dominant i Östergötland.

En behandling av de naturmytiska sägnerna fordrar ett hänsynstagande till en mångfald olika faktorer. Några av dem låta inordna sig i vissa grupper, sammanhållna av gemensamma grundmotiv. Så t. ex. i fråga om sägnerna »Hanka upp släpet» och »Rået hjälper kolaren», vilkas likartade utbredning förklaras av det gemensamma motivet *skogsråets svans*. Även i det stora Självsägenkomplexet är det sammanhållande elementet ett sägenmotiv av utpräglad episk natur, ehuru man här mera än i förra fallet måste taga hänsyn till underliggande folktro. Ännu mer i verklig folktro bottnar emellertid det sägenkomplex, där det talas om hur man skyddar sig mot skogsrået — eller andra övernaturliga väsen — och gör sig av med henne. Vi ha vidare sett, huru så att säga de olika näringsförhållandena trycka sin prägel på en del sägner. Om vi påträffa en variant av tibastsägner, kunna vi i de flesta fall utan vidare avgöra, om den är nordlig eller

⁴⁸ Möjligt är emellertid också, att sägnen *tidigare* funnits även i norra Västergötland och området norr om Vättern.

⁴⁹ Några anmärkningar om Vättern som språkgräns, i Xenia Lideniana, Sthlm 1912, s. 43 f.

⁵⁰ Se t. ex. Hackman, a. a., s. 193 f.

sydlig, och detta gäller även ehuru i något mindre grad för en sägen sådan som »Byta getter mot ko».

En sak i detta sammanhang, som är av stort intresse, är de olika sägentypernas samband med olika yrkesgrupper. Det finns bland skogsråsägnerna främst »jägarsägner» och »kolar- eller allmänna skogsarbetarsägner». Av psykologisk natur men mycket intressant är frågan: hur förhålla sig kvinnorna till dessa i övervägande grad »manligt» betonade skogsråsägner? Hur är det ungefärliga procentuella förhållandet mellan män och kvinnor, när det är fråga om traditionsbärare? Men detta liksom mycket annat är frågor, som jag måste spara till ämnets fortsatta behandling.

Sporadiskt förekomma sydliga skogsråsägner även i Norrland, men det är tydligt, att de härvidlag medföljt inflyttade sörlänningar, något som även Ella Ohlson antyder i sin framställning *Naturväsen i ångermanländsk folktro*.⁵¹ I enstaka fall kan man tydligt iakttaga, när och hur dylika »traditionshopp» ägt rum.

Om vi se på skogsråföreställningen i dess helhet, skulle jag, vad utbredningsområden och därmed sammanhängande frågor beträffar, här vilja framhålla Vänerlandskapets stora betydelse, ehuru detta ej med önskvärd tydlighet framgår av de kartor jag i denna uppsats varit i tillfälle att framlägga. Området synes dock ej vara enhetligt. Det östra Vänerlandskapet, d. v. s. ungefär detsamma som Västergötland, skulle jag för skogsråföreställningens vidkommande vilja kalla kärnan i det västra Götaland. Detta område, men tydligen även Vänerlandskapen i övrigt, förefalla ha stått i livlig förbindelse med Jylland.^{51a}

I samband härmed kan man uppställa den frågan, huru de genom denna undersökning vunna resultaten förhålla sig till de resultat, som ernåtts genom de kulturgeografiska undersökningar av den *materiella kulturen*, som under senare år gjorts särskilt av Sigurd Erixon. En del har jag redan antytt. Ett område, rörande vilket folkminnesgeografien och den allmänna kulturgeografien synas komma till i huvudsak samma resultat — särskilt beträffande den sydliga sträckningen — är det sydvästsvenska område, som jag i denna uppsats redan påpekat och vilket i huvudsak är detsamma som det, vilket Erixon kallat *Yttre Sydvästsverige*.⁵² En annan yt-

⁵¹ Folkminnen och Folktankar 1933, s. 96 ff.

^{51a} Denna förbindelse är ju som bekant även arkeologiskt dokumenterad. Vidare har F. Ström påpekat, att en hel del ordspråk tydligen kommit till Sverige denna väg (Svenska ordstäv, Sthlm 1929, s. 5).

⁵² Se kartan på s. 10 i *Svensk kulturgeografi* (Svenska kulturbilder IX). Detta senare område sträcker sig dock längre norrut än det på karta 6 urskiljbara området.

terst påfallande överensstämmelse råder mellan den av mig flera gånger omtalade gränsen för fäbodsägnerna (se ovan s. 167 f. och kartorna 2 och 7) och den etnologiska gräns (fäbodarna, kubbstolen, skiftesverkets halvfrekvens och stolpboden), som återfinnes på en av Erixons kartor.⁵³ Åtminstone vad Uppland beträffar, har gränsen ifråga även sin tillämpning på språkliga förhållanden, belysta i E. Kruuses uppsats i samlingsverket *Uppland*.⁵⁴ Så vitt jag kan förstå, råder det därför intet tvivel om, att vi här ha en viktig kulturgeografisk-folkloristisk gräns, gränsen mellan södra Sverige och Norrland. På karta 1 framträder mycket tydligt ett västligt område, inom vilket skogsrådet har svans, ett område, som har sin naturliga fortsättning i Norge. I ett föredrag⁵⁵ har Sigurd Erixon uppvisat ett västsvenskt område, omfattande i huvudsak norra Bohuslän, Värmland, Dalarna och Härjedalen, vilket han karakteriserade såsom östra delen av ett skandinaviskt övergångsområde innanför Kattegatt och Skagerrack. Detta är ju ungefär samma område som det nyss omtalade »svans»-området, ehuru till detta senare även Närke och västra Västmanland ansluta sig. När det gäller skogsråmaterialet, kan man alltså i detta fall fastslå, att det västsvenska området har samma tradition som Norge, och detta är med all säkerhet ett ursprungligt förhållande.

Uppsatsen bygger som förut nämnts uteslutande på jämförelsevis ungt material. Hur skulle det hela teta sig och vilka kartbilder skulle man fått, om uppteckningarna varit gjorda låt oss säga hundra år tidigare? Eller med andra ord: *Äro vi berättigade att ur nutida folkloristiskt material dra slutsatser rörande äldre förhållanden?* När ju t. ex. fäbodrar tidigare bevisligen funnos även i Götaland, borde ju även fäbodrägner ha funnits där. — Denna fråga för oss in på en hel mängd av problem. Det är tydligt, att det därvidlag ställer sig olika för å den ena sidan allmänna föreställningar, bottnade i verklig folktro, som t. ex. skogsråföreställningen i sin helhet, och å andra sidan *sägner*, där det episka elementet ofta — ja kanske oftast — är mer framträdande än trosmomentet. Men det synes mig också vara tydligt, att man tidigare betydligt överskattat de *naturmytiska* sägnernas spridningsförmåga och spridningshastighet. De tyckas ofta vara liksom ömtåliga växter med ringa aklimatiseringsförmåga i främmande jordmån. I de fall, där jag medelst äldre litteraturbelägg kunnat kontrollera vissa sägners äldre förekomstområden, synas dessa vara ungefär

⁵³ Ibidem, Pl. I.

⁵⁴ E. Kruuse, *De lefvande folkmålen, i Uppland, II*, Uppsala 1908, s. 537 f. Se särskilt kartan.

⁵⁵ Hållet i Föreningen för svensk kulturhistoria, dec. 1932.

desamma som i våra dagar.⁵⁶ Vidare är det ju långt ifrån säkert, att t. ex. de nuvarande fäbodsägnera överhuvud taget existerade på den tiden fäbodas funnos i Götaland. Frågan om sägnernas ålder är dock en mycket svårutredd fråga, och varje sägen, eller kanske rättare varje sägengrupp, fordrar härvidlag en speciell undersökning. Den särskilt sedan mitten av 1800-talet allt hastigare skeende traditionsupplösningen är ju av negativ art, i det att man på vissa trakter, där man har all anledning att förvänta, att en viss företeelse skall finnas, likväl icke finner några — eller blott ytterst få — belägg härför. I fråga om skogsråföreställningen utgör Södermanland ett sådant område; emellertid har nog traditionsupplösningen här börjat tidigare och får nog ses i samband med herrgårdskulturen och den i kausalsammanhang med denna stående statarkulturen. Ehuru jag således tror, att man i huvudsak beträffande de här behandlade företeelserna kan räkna med en ganska stor konstans, så måste man likväl i första hand låta kartbilderna gälla för vad de äro: *en schematisk bild av förhållandet under senare delen av 1800-talet.*

När man drager slutsatser rörande folkloristiskt material, måste man vidare komma ihåg, att de olika folkloristiska kategorierna ofta ha skilda traditionsbetingelser och därmed även olika utbredningsförhållanden, liksom det folkloristiska materialet som helhet betraktat i mångt och mycket har andra traditionsbetingelser än det etnografiska och det dialektologiska; t. o. m. när det gäller en och samma företeelse visa ofta benämningsskator och »sakkator» förvånansvärt stora olikheter. Ju flera och ju grundligare folkminnesgeografiska undersökningar, som företagas rörande olika folkminnesgrupper, desto flera olika smärre och större områden, desto flera varandra korsande gränser kommer man säkerligen till en början att få, men jag tror också, att de stora linjerna på detta sätt till slut skola klarna och att en viss enhetlighet ifråga om resultaten kommer att nås. Jag kan ej underlåta att i detta fall hänvisa till Estland, där man till följd dels av landets jämförelsevis ringa omfattning och dels på grund av den intensitet, varmed folkminnesundersökningarna där fullföljts, nu börjar skönja dylika klara linjer.

⁵⁶ Jag vill i detta sammanhang hänvisa till v. Sydows uppsats Om traditionsspridning (i Skandia 1932, s. 321 f.) och de där uttalade åsikterna.

Zusammenfassung.

Das Material zu diesem Aufsatz, der aus volkskundlich-geographischen Gesichtspunkten die Waldgeistmythe auf schwedischem Sprachgebiete behandelt, ist unter systematischer Untersuchung der grösseren folkloristischen Archive Schwedens gesammelt worden; für Schwedisch-Finnland sind die bisher erschienenen Teile des Sammlungswerkes »Finlands svenska folkdiktning« benutzt worden. — Die Ausbreitung der Waldgeistmythe geht aus Karte 1 hervor. Sie ist jedoch nicht auf dem ganzen Gebiete, das auf der Karte bezeichnet ist, einheitlich. Im Süden macht sich ein *Kerngebiet* bemerkbar, das Götaland, Nerike, Södermanland, die grösseren Teile von Upland und Wermland sowie teilweise das südliche Westmanland umfasst; dazu kommt noch das südliche Ansiedlungsgebiet in Schwedisch-Finnland. Der psychologische Hintergrund ist hier das Phantasieleben einsamer Köhler, Jäger usw. Der Waldgeist tritt hier als ein einsam lebendes, von vorne schönes, aber hinten hässliches Weib auf, das die Männer anzulocken versucht. Die Waldgeistmythe hat hier einen typischen Sagencharakter. Nördlich von diesem Gebiete schliesst sich im nördlichen Wermland, in Westmanland, in Dalekarlien, im nördlichen Upland und in Gestrikland — sowie in Österbotten in Schwedisch-Finnland — ein Gebiet anderen Charakters an. Der stereotype Sagencharakter ist hier weniger hervortretend, und die streng individuell ausgestalteten Erzählungen eigener Erlebnisse spielen eine grosse Rolle. Der psychologische Hintergrund ist hier in vielen Fällen das Phantasieleben der Sennerinnen. Man kann dieses Gebiet als ein Übergangsbereich charakterisieren, weil Sagen und Erzählungen von den Unterirdischen hier oft vorkommen. Wie diese Unterirdischen hat auch der Waldgeist hier Vieh (s. Karte 2, wo das jetzt besprochene Übergangsbereich deutlich hervortritt). — Ausser dem weiblichen Waldgeist wird in Schonen ein männlicher Begleiter desselben erwähnt, der Waldmann (s. Karte 3), dieser ist aber allem Anschein nach eine sekundäre Erscheinung. Sekundär ist auch der männliche Waldgeist, der im südlichen Småland und in Blekinge unter dem Namen »Hunte«, »Hulte«, »Jonte« usw. erwähnt wird (s. die Karten 4 und 5). Diese Namen — und mit ihnen die Vorstellung — sind offenbar als Reime auf die in einem speziellen Sagentypus vorkommenden Wörter »kunte«, »konte« usw. (= cunnus) entstanden. Der männliche Waldgeist hat folglich in Schweden eine schwache Stellung in der Tradition. — Das vom Reiter gejagte Weib in den Sagen von Wodans wilder Jagd ist oft von den Forschern mit dem Waldweib identifiziert worden. Eine Untersuchung zeigt indessen, dass dem gejagten Weib die typischen Eigenschaften des Waldweibes fehlen, und dass es eine besondere Gestalt

ist, welche die Sage in das Land brachte. Typische Motive, wenn es sich um das Aussehen des Waldweibes handelt, sind der hohle Rücken und der schleifende Schweif. Von diesen Motiven, die eine deutliche geographische Differenzierung (s. Karte 1) aufweisen, ist das eine — der Schwanz — ein wichtiger Bestandteil von zwei Sagen, welche deshalb genau dasselbe Ausbreitungsgebiet aufweisen wie das Motiv selbst (s. Karte 1). Der Schweif und der hohle Rücken können als gute Merkmale für traditionsgebundene Motive angesehen werden, welche von den spontan auftretenden Motiven streng getrennt zu halten sind, die besonders zahlreich in den individuellen Erzählungen oder Memoraten auftreten. Eine solche Trennung, die besonders für eine folkloristische Untersuchung von grösster Bedeutung ist, erfordert aber sehr oft eine rein statistische Untersuchung eines hinreichend grossen Materials, was bis jetzt versäumt worden ist.

Die Waldgeistmythe macht in vieler Hinsicht nur einen Teil einer allgemeinen Geistervorstellung aus, indem die Einteilung in Wald-, Wasser- und Berggeister häufig von sozusagen rein geographischen Ursachen bedingt ist. Das ist vor allem mit der weiblichen Gestalt der Fall. Aus diesem Grunde sind in die sagegeographische Darstellung in gewissen Fällen auch solche Sagenvarianten aufgenommen worden, in denen andere Naturwesen als das Waldweib Hauptpersonen sind. Um gewisse Grenzverhältnisse zu beleuchten sind schliesslich auch einige Sagen von den Unterirdischen behandelt worden. — Eine wichtige sagegeographische Grenzlinie oder, richtiger, ein Grenzgebiet, tritt auf den Karten 2 und 7 hervor. Wir sehen da, wie die Südgrenze für das viehzüchtende Waldweib im grossen und ganzen mit der Südgrenze für die Sage von der »Wichtelhochzeit« sowie für die Sagen von dem »Troll-« oder »Berghund« zusammenfällt. Innerhalb desselben Grenzgebietes wechselt auch die sog. »Tibastsage« den Charakter. Die jetzt besprochene Grenze fällt auch mit wichtigen sprachlichen und ethnographischen Grenzlinien zusammen. Auf Karte 6 sehen wir das Bild, das man erhält, wenn man als Ausgangspunkt für die Typisierung der »Selbstsage« (der »Polyphemsage«) das stehende epische Moment — die epische Formel — nimmt. Zum Teil in derselben Weise vollzieht sich die Typisierung eines mit der epischen Formel gleichlautenden Sprichwortes. In den ursprünglich dänischen Provinzen Schwedens kommt in ein paar Sagentypen eine Benennung »Böjom«, »Bajom« usw. vor (s. die Karten 4 und 5), die auch in Dänemark und Norwegen auftritt. Es leuchtet ein, dass in diesem Falle ein Traditionszusammenhang vorliegt, dagegen muss wohl die Frage nach der Richtung, in welcher sich die Verbreitung vollzogen hat, bis auf weiteres offengelassen werden. Während Karte 5 eine sagegeographische Verbindung zwischen Dänemark und Schweden über Öresund veranschaulicht, tritt

auf Karte 7 ein anderer wichtiger Weg der Verbindung zwischen Schweden und Dänemark hervor, nämlich von Jütland via Skagen nach Westschweden um die Mündung des Götaelf herum. Auf der letztgenannten Karte tritt auch die grosse Bedeutung der Wenerprovinz hervor. Diese scheint nämlich über den Götaelf und den früher erwähnten Weg in lebhafter Verbindung mit Dänemark und dem Kontinent gestanden zu haben. — Viele der im Aufsätze erwähnten Grenzlinien und Verbreitungsverhältnisse im allgemeinen haben interessante Parallelen auf dem Gebiete der materiellen Kultur, wie auch auf dem der Dialektgeographie. Die Bedeutung dieser Parallelen darf aber nicht übertrieben werden. Folkloristische, ethnographische und dialektologische Erscheinungen haben nämlich ganz natürlich in vielen Beziehungen verschiedene Traditionsbedingungen. Die Parallelen lassen aber erkennen, dass man die Hoffnung hegen kann, durch zielbewusste Untersuchungen von verschiedenen Seiten allmählich die grösseren kulturgeographischen Zusammenhänge klarlegen zu können.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

En skissbok från stormaktstiden

Av Uno Willers

I den samling av böcker och autografer, som vice häradshövding Wilhelm Willers vid sin död 1924 lämnade efter sig och som han i sin tur erhållit genom testamente efter överceremonimästaren greve Ulric Wilhelm Gyldenstolpe (d. 1863), finnes bl. a. en liten skissbok i tväroktav från 1600-talet. Tyvärr ha endast några av dess första blad blivit tagna i anspråk, men de små akvarellerade och säkerligen svenska vinterbilder, som skissboken innehåller, synas vara av ett visst kulturhistoriskt intresse.

Titelbladet, på vilket i präntad guldskrift läses ordet »Disparates», är rikt ornamenterat, men de vanliga emblemen ha utbytt mot jaktvapen, dryckeskärl o. d., så att man redan här får en föraning om i vad stil de följande bilderna komma att gå. På dem framställas nämligen, tydligen med en viss karikerande avsikt, glada upptåg och jakter. I nedre högra hörnet är titelbladet daterat »Paris le 19. Oct: 1699». Samtliga bilder ha formatet 65×125 mm.

För övrigt finnes ingen skriftlig uppgift i skissboken, och det kan måhända synas djärvt att antaga, att motiven till de små akvarellerna skulle vara hämtade från Sverige. De vinterlandskap, som de framställa, tyckas emellertid redan den icke etnografiskt sakkunnige så typiskt svenska, att man skulle kunna våga denna hypotes. Skissboken har även blivit underkastad en benägen granskning av ett flertal av Nordiska museets tjänstemän, och dessa ha med rätt stor samstämmighet velat lokalisera bilderna till östra Sverige. Enligt en familjetradition skola också de små akvarellerna vara avsedda att framställa Karl XII:s och hans vänners ungdomsupptåg, vilka ju gått till eftervärlden i Leonards Kaggs dagboksanteckningar och de främmande diplomaternas depescher.¹ Den man, som på en av bil-

¹ Jfr S. Bonnesen, Gåsgalgarna i Ystad. Ett bidrag till historien om Karl XII:s ungdomsäventyr, i Karolinska förbundets årsbok 1931, s. 1 ff.

Fig. 1. Bild ur skissbok dat. 1699.

derna synes ha fallit ur en släde och tappat sina båda peruker, äger onekligen en rätt stor likhet med samtida porträtt av den unge kungen.

Att med någon större säkerhet fastställa skissbokens proveniens torde knappast låta sig göra. Man bör dock nämna, att tillsammans med den här omtalade boken några handskrifter av Karl XII och hans systrar som barn kommo till Wilhelm Willers' ägo, och dessa papper härstamma med all säkerhet från kanslipresidenten Nils Gyldenstolpe. Det är ju möjligt, att de kungliga autograferna och skissboken följts åt ända sedan hans tid.

Vem som utfört bilderna är naturligtvis icke bekant, men säkert är att det var en dilettant och ingen konstnär. Måhända var det en av de många svenska officerare, som vid denna tid tjänstgjorde i Frankrike, eller en fransk diplomat, som velat föreviga svenska vinterminnen. Dateringens franska avfattning kan knappast fälla utslag mellan dessa givetvis mycket hypotetiska antaganden.

Den första av bilderna efter titelbladet framställer ett landskap med snö och granar. I vänstra kanten håller just en släde på att försvinna, och till höger syns en annan, från vilken hästarna slitit sig och i karriär spränga bort, släpande körsvennen efter sig. Mitt på bilden ses en man, som tydligen vill hejda den skenande hästarna. Även nästa bild föreställer ett vilt slädparti, fig. 1. Den bakersta släden har kört ikull. Mellan de båda slädarna synes halvliggande framlänges på marken i karolinsk dräkt en man, vars utseende, som förut nämnts, starkt påminner om Karl XII:s. På den tredje bilden köra två slädar utmed stranden av en vik eller ett sund. För den bakersta slädan äro hästarna spända i tandem. Till höger höga berg-

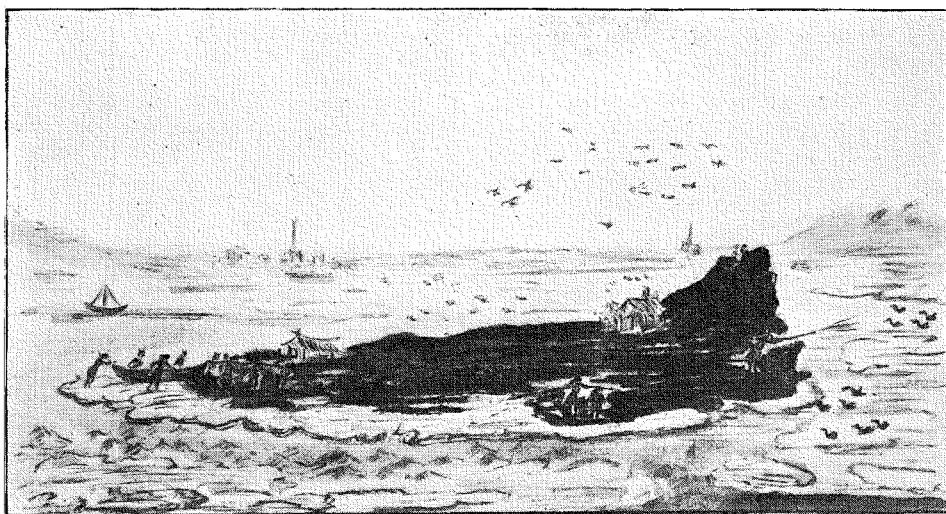

Fig. 2. Bild ur skissbok dat. 1699.

partier med en odefinierbar slottsbyggnad, vars läge, om ock alltför högt, närmast för Hörningsholm i tankarna.

Fjärde bilden framställer tydligen ett svenskt gästgiveri — märk skylten! — vid vilket just hästombyte till en på gården stående släde äger rum. Bilden är i synnerhet intressant genom rödfärgningen av bl. a. husknutarna, se planschen nedan efter s. 216.²

På den femte bilden är ett slädparti i stil med dem på föregående bilder lätt uppskisserat med blyerts. Den sjätte föreställer tydligen en sjöfågelsjakt på en liten skärgårdskobbe, fig. 2. Till vänster drages en båt upp i stranden över isen. I bakgrunden synes en kuststräcka med en kyrka och en liten by.

² Bilden lämnar en viss belysning åt den teori om rödfärgningens historiska utveckling, som framställts av S. Erixon i *En bok om rödfärg*, Sthlm 1932.

Nya uppgifter om timmerdrag

Av Sigurd Erixon

Bland de talrika brev och skrivelser, som kommit mig tillhanda med anledning av min uppsats Ett timringsredskap i kulturgeografisk belysning i häfte 1 av Rig 1933 och som alla givit intressanta upplysningar och anvisningar om timmerdragstypernas förekomst och utbredning i vårt land, är det särskilt tvenne, som äro av så stor betydelse, att de förefallit mig värda att omedelbart publiceras.

Ingenjör Algot Friberg i Jönköping meddelar, att han påträffade ett timmerdrag vid undersökningarna år 1908 av fästet Piksborg vid sjön Bolmen i Annerstads socken, Sunnerbo härad i Småland. Dess utseende

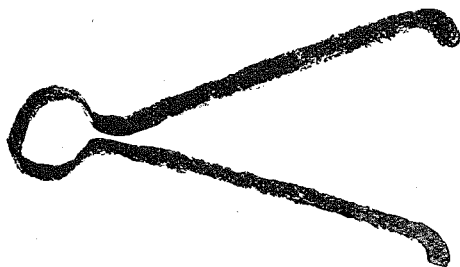

Fig. 1. Timmerdrag, Piksborg, Annerstads sn, Småland.

framgår av bifogade bild, fig. 1, för vilken jag också har ingenjör Friberg att tacka. Det framgår av denna, att draget närmast är att jämföra med Cd2rg, ehuru ringen saknas. Denna var även borta vid anträffandet. Redskapets längd är 15,5 cm. Det är snedvridet och något skadat, vilket sannolikt skett vid den brand, som övergick fästet år 1434. Härigenom blir detta dragjärn det första, som direkt kan dateras till medeltiden. Märkligt är, att sålunda bygelformen med ring då var i användning. Detta talar i sin tur för att de ålderdomliga formerna med fasta klor äro betydligt äldre. De dateringar, som av mig föreslagits, ha härigenom blivit bekräftade effektivare och snabbare, än som kunnat väntas. Det namn, som i orten begagnats på detta redskap, uppges vara »me(d)bringare».

Den andra uppgiften härrör från Odensjö socken, också i Sunnerbo härad i Småland. Den 71-årige byggmästaren Johan Magnusson därstädes har lämnat en så detaljerad beskrivning på ett timmerdrag, som begagnats i orten, att redskapets utseende kunnat rekonstrueras såsom fig. 2 visar. Det hade formen av en tång, och avståndet mellan skänglarna reglerades med en insatt träkil, fasthållen genom hopklämning i handen av ytterskänglarna. Denna typ är för övrigt okänd, men möjligen är dess förekomst dock icke helt sporadisk.

Kanske kunna ytterligare former uppsåras. Underrättelser om sådana liksom uppgifter om drag i allmänhet, vilka komplettera vår kunskap, äro synnerligen välkomna.

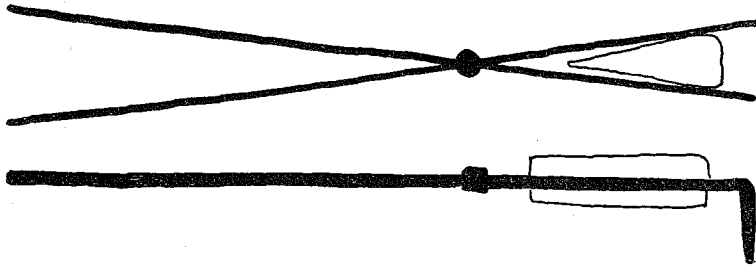

Fig. 2. Timmerdrag, Odensjö sn, Småland. Rekonstruktion.

Några anteckningar från dräktuppvisningen i Ljusdal midsommardagen 1933

Av Ingrid Dahlin

Ofta bäras våra folkdräkter på ett sådant sätt, att man ställer sig skeptisk, då det gäller dräktparader, dräktuppvisningar o. d., det må talas hur mycket som helst om dräkternas »äkthet», deras »stiltrogenhet» o. s. v. Att man sedan ger sig på nåd och onåd inför något så imponerande som dräktparaden i Ljusdal midsommardagen 1933 är dock förklarligt. Här kunde man, på få undantag när, ej tala om utklädsel. Här bars fädrens gamla klädedräkt med synlig och berättigad stolthet. »Det här är farmors dräkt», »det här är min mors mormors dräkt» och liknande uttryck hördes litet varstans. — Här kunna blott lämnas några strödda anteckningar om ett par av de 21 sockendräkterna, men helt säkert är var och en av dem värd sin lilla avhandling.

Fig. 1. Brudpar, Färila sn.

Att tro att endast gamla dräkter voro representerade vore dock en överdrift. Där funnos såväl nysydda delar, sammanställda med gamla plagg, som helt nysydda dräkter, om man undantar mössor och halskläden, som tydligen i allmänhet voro gamla. De nysydda dräkterna voro helt naturligt av underordnad rang; i fråga om dem var traditionen bruten, hur »rikliga» de sedan än kunde vara.

Dagens huvudintresse knöts naturligtvis kring det ståtliga brudparet — ett verkligt brudpar — från Färila socken, fig. 1. Bruden bar sin sockendräkt, bestående av svart kjol, rött livstykke och sidenförkläde. Kronan, de brokiga, fladdrande sidenbanden samt blomkransen prydde det långa, utslagna håret. Brudgummen bar hög hatt, mörk jacka, gula byxor och brokig väst. Brudpigorna hade sitt hår bundet i »brudpigsnacke» med granna sidenband och pärlbroderier.

Fig. 2. Ungmorsdräkt, Delsbo sn.

Fig. 3. Flickdräkter, Delsbo sn.

Den socken, som dock dominerade, dels genom sin mångfald deltagare, över 300, dels genom dräkten själv, var otvivelaktigt Delsbo, fig. 2 och 3. De nygifta hustrurna i sina vackert arbetade, vita »knypplhattar» voro genom sin rikedom av silversmycken de grannast utstyrda. Rikt ornerade silverbälten, 2—3 minnespenningar och granna halslås i halsgropen hörde till stassen liksom vigselringen, den karakteristiska »knoppringen», vilken förgylld lyste på fingret nedom de grant broderade, svarta halvvanterna. Här funnos även mödrar med sina barn, de förstnämnda i samma vita hatt, men utan den breda kantspetsen, alldenstund »den var bara för ungmor». Håret var i detta fall liksom hos de nygifta sorgfälligt dolt av »hatten». Flickorna däremot buro håret fritt hängande nedåt ryggen och voro iförda de granna, brokiga »påsluvorna». Till och med den stränga svarttröjan med svartluva bars av en deltagare. Några buro röda klädeslivstycken, andra rödrandiga livstycken; »man skall ha rött vadmalsliv till den lagda kjolen, rödrandigt livstykke bäres endast till den släta», sades det.

Delsbokarlarna i sina bandkantade luvor buro karakteristiska västar och jackor med en mångfald blanka knappar samt blå vadmals- eller gula skinnbyxor, de senare »mer till vardags». Vackra ornerade knäbälten eller konstvävda band buros vid knäna. Enligt uppgift voro »alla Delsbodräkterna äkta, ingenting nyvävt utom möjligen livstycken och band».

Den standardisering av dräkter, som vid rekonstruerade dylika blir en oundviklig följd, var man här som i flera andra socknar välgörande fri ifrån.

Fig. 4. Barndräkt, Bjuråkers sn.

Fig. 5. Barndräkt, Järvsö sn.

Järvsökvinnornas dräkt verkade kanske sträng och allvarsam, men den var långt ifrån missklädsam. Svart och lila voro här de förhärskande färgerna i motsats till Delsbobornas röda färg. Halskläderna höllo sig konsekvent inom denna färgskala. Bland dessa märktes även ett par, med för Järvsö typiskt silkebroderi. Det mest i ögonen fallande var helt naturligt de svarta mössorna med sin spetsiga framkontur och den klart blåade kanten närmast ansiktet. Till och med barnmössor funnos i detta snitt, men i gladare färger, fig. 5. De randiga ylleförklädena med svart botten och ränder i rött och vitt harmonierade med den goffrerade kjolens röda list. Omväxlande med dessa ylleförkläden buros även tryckta dylika, småmönstrade mot mörk botten, vilka trots sin rosighet hade samma stränga karaktär som dräkten för övrigt.

Bjuråkersbornas mest framstående dräktdrag voro de mycket djupt och hårt veckade rödlistade svarta kjolarna. En kjol i brunaktig färg var enligt uppgift mycket gammal: »Min farmor har fått kjolen.» De mörkblå linneförklädena med smala, vita ränder buros allmänt, och här som på flera andra håll sågos småflickorna bära sina dräkter lika värdigt som sina mödrar. En liten tös iförd regelrätt »nacke» av de grannaste sidenband tilldrog sig särskild uppmärksamhet, fig. 4, liksom en deltagare i vit ungmors»hatt» av helt annan typ än den i Delsbo men även denna försedd med vackert knypplad kantspets, fig. 10. Livstyckena voro i allmänhet röda med smala ränder, »men de äldre skulle ha mörkare färg liksom mitt som är blått», sade en meddelare. — Bjuråker hade även helt säkert de flesta manliga deltagarna, men så syntes de också väl i sina höga, blå och röda

Fig. 6. Mansdräkt, Bjuråkers sn.

Fig. 7. Mansdräkt, resp. Alfta sn och Ovanåkers sn.

kilmössor. Här funnos även olika mansdräkter representerade; såväl långbyxor som knäbyxor av vadmal och skinn buros. Västrandningen bestod i huvudsak av röd botten med ränder i gult, grönt och vitt. Denna socken kunde även räkna den äldsta deltagaren, en över 80-årig kärngubbe, fig. 6.

Även i Ovanåker funnos olika mansdräkter, fig. 7. Västrandningarna varierade: såväl blå- som grönbottniga dylika buros till de korta, mörkblå jackorna med svängda eller raka framstycken, försedda med täta rader blanka knappar. Kvinnorna buro olika tryckta förkläden till sina goffrerade kjolar, som dock saknade den röda listen. Här funnos även tvenne vita halskläden broderade med vackert tambursömsbroderi. »Till midsommardagen brukades de, så det är alldeles riktigt nu».

Ljusdalsborna själva voro ej heller dåliga representanter för gammal bygdekultur. Nämndemansmorän visste berätta, hur dräkten sett ut både i helg och söcken. Såsom densamma här bars, var den helt naturligt helgdagsstassen med sina svarta kjolar, rödrandiga livstycken och förkläden i

Fig. 8. Helgdagsdräkt, Ljusdals sn.

Fig. 9. Sorgdräkt, Ljusdals sn.

smalrandigt, mörkt ylle eller siden, fig. 8. Som ett exempel på ovan nämnda värdefulla upplysningar vill jag endast nämna några detaljer i dräktskicket, som sagesmannen ifråga påpekade. Den dräkt småflickorna buro var, då de vuxit ur koltan, snarlik de äldres, men med klar blå kjol och brokigt kantband. Denna dräkt kallades »lekstugudräkt». Till densamma bars överdel med raka ärmar lik den vanliga vardagsöverdelen för äldre. Endast till helgdagsbruk användes nämligen »rynksärken» med vida, vid handleden inrynkade ärmar. Till detta högtidsplagg användes den tyllbroderade »nattkappan» med bågspanne. — Anmärkningsvärt var även, att man under halsklädet, utom då det »rödäkt» bars, skulle bära ett helvitt dylikt, något synligt under det andra. I vardagslag utbyttes det rödrandiga livstycket mot ett mörkare, merendels svart och i motsats till helgdagslivet ej heller försett med skört. Håret skulle bäras i en fläta hängande nedåt ryggen och flätan vara instoppad under halsklädet. — I sorg bars svart bindmössa med slätt stycke samt däröver ett vitt, stärkt dok, svart halskläde och »mörkare livstycke», fig. 9.

Den manliga Ljusdalsdräktens mest karakteristiska plagg var otvivelaktigt de mörkblå strumporna med konststickade, ljusblå ränder. Kort, svart jacka, svarta knäbyxor, rödrandig väst samt hatt eller trindmössa fullbordade dräkten.

Alfta sockendräkt lyste upp genom sina goffrerade, röda kjolar och sina färgrika livstycken i siden, damast eller vackra yllerandningar. Förklädena voro oftast av tryckt, blommigt tyg mot vit bottenfärg. Halsklädena buros i helg löst hängande över livstycket, »men om det användes halskläde i

Fig. 10. Ungmorshatt, Bjuråkers sn.

Fig. 11. Bindmössa med »stycken», Hanebo sn.

vardags skulle dom vara nedstuckna under livstycket». Även en dylik vardagsdräkt fanns i den rika samlingen. Den bestod av livstyckskjol i smalandigt svart och rött ylle. Därtill bars även »solhilk» av hemvävt linne, med den karakteristiska tvärkulliga mössan »finkan» eller »nattmössan» synlig i nacken. Mössorna voro ofta av brokigt halvanden med mönster i silke mot bomullsbotten, den ovan nämnda typen utan »stycke». Till den i nacken hoprynkade »kammarmössan» bars däremot »stycke». De smalandiga kjolarna med brokiga ränder mot mörk botten, i såväl gamla som skickligt nyvävda exemplar, buros även i flera socknar. Så till exempel lade man märke till Forsa och Norrbo roliga kjolrandningar mot svart eller brun botten. Enligt uppgift voro de brunbottnade äldst. I Norrbo betonades, att »randningen måste vara olika i tre närstående ränder för att sedan åter upprepas». I Forsa var enligt uppgift olikheten mellan helgdags- och vardagsdräkt densamma som i Alfta, randig livstyckskjol i vardags, kjol och skörtlivestycke, oftast i rött, i helg. I båda socknarna buros vita förkläden med blå och rosa ränder, något varierande men i typ densamma.

Även i Hanebo socken buros dylika kjolar. Här voro de brokiga ränderna dock smalare och i diskretare färgställning än i ovan nämnda socknar. Förklädena voro i allmänhet mörka, en hel del av siden. Vackra bindmössor med brokiga sidenband om kullarna samt mycket breda stycken voro utmärkande för denna socken, fig. 11.

Så till sist ett par rader om Segerstads sockens enda men lysande repre-

Fig. 12.
Förkläde, Segerstads sn.

sentant. Dräkten bestod här av bredrandig kjol, grön bottenfärg med breda ränder i pastellfärger, långt skörtlivstykke av bredrandigt mönstrat ylletyg, ett raffinerat tryckt förkläde, fig. 12, överdel av linne med vitbroderi, bindmössa med sidenband om kullen samt vackert arbetat stycke. Enligt uppgift skulle dräkten ha tillhört prostdottern Christina Maria Fragmenia, dotter till den förste prästen i Hanebo (»i Hanebo hade dom inte haft någon prost förut, då socknen hörde till Segerstad»). På 1800-talet utbyttes kjol och livstykke mot livstyckskjolen och kallades då »köft».

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Gotländska gårdar och byar under äldre järnålder. Av John Nihlén och Gerda Boëthius. Norrköpings tidningars aktiebolag, 1933. Pris kr. 6:—.

Det finns väl ingen grupp av fornlämningar, som så inbjuder till studium som kämpgravarna men som tillika är så känslig för varje vetenskaplig beröring som de. Lyckligt karakteriserade redan Hilfeling (1800) kämpgravarna som »ett slags Monumenter, samtliga af en form, långa parallellogrammer från 50 till 60, 70 à 80 alnar, 10, 12 à 16 alnar breda med en jordvall, blandad med sten omgifne, hvarpå nu för tiden flere sorter skog, törne, hassel och hagtornsbuskar växa, som innesluta rummet, hvilket annars är ganska jämt och plant inom vallarna». På 1880-talet kunde Fredrik Nordin konstatera, att kämpgravarna voro lämningar efter hus från äldre järnåldern.

Författarna till ovanstående arbete ha framlagt en rad nya rön och iakttagelser, gjorda under deras ännu icke avslutade undersökningar under det senaste decenniet. Det centrala i en beskrivning av kämpgravarna måste under alla förhållanden bliva huset självt. Det behandlas av Boëthius, som med ledning av resultatet från 14 undersökta husgrunder gjort en tabell över omkring 1200 kända kämpgravar efter en indelning i 5 huvudgrupper eller typer. Förf. har varit medveten om ett sådant företags vanskligheter. Omkring 32 % av hela antalet kända husgrunder hänför hon också till en »okänd typ». Synnerligen konturlös och konstruerad verkar grupperingen i de fall (typ III och IV = 63 % av hela antalet), där någon utgrävning icke förmått ge gruppen bestämd karaktär. Här får en så pass mångtydig företeelse som proportionerna mellan längd och bredd ofta bli avgörande för grupperingen. Typologiskt sett blir utbytet magert. Som arbetshypotes antaga författarna, »att typ II äro (!) äldst, att nästa skedes murar sträva mot en fast skalmursteknik, samt att de höga skalmurarna utan försträvning äro yngst.» Typ II omfattar husgrunder med ofta rundade hörn och med utåt försträvade, breda jordvallar, ut- och invändigt kantsatta med stora gråstensblock. Att åtminstone enstaka kämpgravar med dylika ofullkomliga murar även kronologiskt sett tillhöra ett äldre skede, framgår direkt av Nihléns undersökningar vid Känne i Burs (Stav-

gard).¹ Ovanstående hypotes är i sin helhet antaglig även av andra skäl och en vidare utformning av densamma hade varit önskvärd. Vidare kunde huset ha ställts i förbindelse med andra tidigare och samtida hustyper på nordiskt område.

Ännu ett utmärkande drag kunde ha anförts i synnerhet beträffande typ II, som säkerligen är betydligt rikare företrädd än vad författarna tills vidare velat antaga. Husets inre ligger ofta — redan före en utgrävning — på ett lägre plan än den omgivande marken. Den äldsta tänkbara formen för en kämpgrav är en lång, tämligen grund och bred »grav» med jordvallar på båda sidorna, uppkomna genom utgrävning i det inre. En sådan renodlad form är väl endast teoretisk, men den är av betydelse för förståelsen av kämpgravshusets ursprungliga karaktär och dess plats i raden av förhistoriska hus. Däremot finns det en del kämpgravar med mycket oregelbundet löpande låga vallar, som ofta endast kunna följas tack vare de här och var uppstickande stenarna, och andra med insidan tämligen regelbundet kantad med en skoning av stora klumpstenar. Det är husgrunder, som sannolikt i båda fallen typologiskt sett äro äldre än typ II. Man skulle säkerligen kunna göra en mycket »vacker» — som arbetshypotes brukbar — typologisk serie av kämpgravhus med hänsyn tagen just till vallarnas gradvisa förbättring från dessa låga, stenskodda, mer eller mindre oregelbundet löpande jordvallar fram till de höga, lätt övervallade, rätvinkligt löpande skalmurarna, där kalksten i stor utsträckning kommit till användning; huvuddragen kunna följas även utan utgrävningar. Säkrare är väl emellertid att tills vidare hålla isär en äldre grupp, i vilken typ II ingår, och en yngre grupp med vallar i skalmursteknik.

Det äldre huset har säkerligen i väsentliga drag haft en annan uppbyggnad än det yngre. I rent yttre avseende torde det förstnämnda bäst kunna uppfattas under bilden av ett tält, där duken motsvaras av taket och stängerna av det system av stolpar, som helt uppbär detta. Vallarna, de enda nu ovan jord synliga lämningarna, ha sin motsvarighet i de jordtorvor, som utgöra tätning mellan duk och markyta. Vallarna ha således endast haft skyddande uppgift. För övrigt synes trävirke ha kommit till mycket liten användning i detta äldre hus. Nihléns utredning av timmerbyggnadskonstens förutsättningar, framför allt med stöd av skeppsfynden, har därför ej så stort intresse i detta fall. Skeppsbyggnadskonstens höga ålder — den var säkerligen väl utvecklad redan under bronsåldern — behöver icke betvivlas, men den färdighet, som nödvändigheten här framkallat, har man ej haft stort behov av vid bostadsbygge.

¹ Nils Lithberg har i Gotländskt arkiv 1933 utförligt behandlat sägnerna om Stavar den store och deras förhållande till Stavgårds-namnet.

Detta äldre nergrävda, primitiva hus har paralleller vida omkring i världen. Det är en utpräglad nordlig hustyp, som till den yttre skapnaden skiljer sig från bronsåldershyddan, som var uppförd i resverk och är känd framför allt genom husurnorna. Men släktskapen dem emellan är ändå omisskännlig. Grundskillnaden ligger väl däri, att bronsåldershyddans väggar — med en bärande grundstomme av stolpar och med tätning av kvistar och lerklining däremellan — i kämpgravshuset delats upp så, att stolparna för takresningens skull flyttats ett stycke in i huset, medan tätningen ersatts med de vida bättre skyddande jordvallarna. Det nära sambandet mellan stolpar och väggar framgår av de undersökta husgrunder, där stolpstöden följa tätt intill dessa (t. ex. husgrunden vid Åby i Bro). Vi möta här en ofullkomlig typ utan stadga i grundplan och uppbyggnad. Den synes ha uppstått under ogynnsamma klimatiska förhållanden. Om typen ifråga skall förstås på ovan skisserade sätt, lämnar den också ett säkrare grundlag för den postglaciala klimatförsämringsteorien än någon annan arkeologisk faktor.

Det yngre huset har uppnått fastare konturer i alla avseenden. Grundplanen är tämligen väl fixerad. Vallarna få efterhand karaktären av verkliga murar, på vilka takets tryck delvis kan ha avlastats. Den stora hallen vid Rings i Hejnum saknade stolpstöd eller stolphål. Detta kan förklaras därav, att man redan så tidigt nått fram till ett slags sparrtak. I hus av angivet slag har också verktygsbehandlat trävirke fått allt större användning, tills det efter hand sannolikt helt ersatt stenen. Husets fortsatta utveckling har av Boëthius tämligen ingående belysts; hon har därvid anfört drag, som utgöra slående paralleller till vad som ovan sagts om husets uppkomst och dess samband med bronsåldershyddan. Här är det emellertid ej längre fråga om kämpgravar; vallarna och de ur dem utvecklade stenmurarna ha försvunnit. Om dateringen kan för närvarande ingenting annat med bestämdhet sägas, än att kämpgravshuset hade högkonjunktur under hela den romerska järnåldern. Nihlén är den förste, som fört ned huset i förromersk järnålder. Från vikingatid känna vi dels timrade hus, dels klinhus, som varit i bruk i södra Skandinavien, även under kämpgravstid. Kämpgravhusets upphörande är väl ett tecken på klimatförsämringens utjämning.

Författarna ha ägnat äldre hustyper alltför liten uppmärksamhet, vilket medfört, att kämpgravshuset som sådant blivit alltför schematiskt uppfattat. Den i vissa fall idealiserade rekonstruktionen av Lojstahallen återgår i de fall, då den vilar på arkeologiskt material, på iakttagelser från yngre hus. Men författarna ha genom att godtaga vad som kategoriskt kallas »Rekonstruktion av byn vid Fallet i Tingstäde» (fig. 16) låtit detta rekonstruktionsförsök bli normgivande för kämpgravshuset i allmänhet.

De olika husen ha säkerligen även i det rent yttre haft mycket växlande utseende. Så bör det t. ex. redan nu stå fullt klart, att man beträffande den äldre typen med oregelbundet löpande vallar och rundade hörn har att räkna med ett runt avvalmat tak i stil med bronsåldershyddans takhuv.

Författarnas uraktlåtenhet att konsekvent räkna med äldre och yngre hus medför, att de icke heller närmare sysslat med gårdens uppkomst i de fall, då flera hus förekomma kring samma av vastar kringgårdade tun. Nihlén antyder i förbigående (s. 37 i kapitlet om bebyggelsetyperna), att »gårdarna växt ut organiskt och utan planmässighet från en första kärna», och att husen nog sällan uppfördes på en gång. Som orsak till att flera hus uppstått både i gård och by synes han tänka sig, att en utflyttning ägt rum. Förklaringen kan mycket väl vara riktig, men räknar man, i likhet med Nihlén, med att en storfamiljsorganisation existerat, skulle en utflyttning i egentlig mening betyda, att denna samhällsform var stadd i upplösning och att vi i föreliggande fall icke längre ha att göra med en utan flera gårdar. Det är ofta mycket svårt att avgöra vilka hus, som tillhöra samma tun även på de ställen, där vastsystemet är tämligen väl bevarat. Anläggningen vid Rings i Hejnum benämnes av Nihlén »by» (s. 28), medan Boëthius konsekvent använder »gård». Redan den omständigheten, att det finnes gårdar med endast ett hus, gör det troligt, att man har att räkna med anläggningar av detta slag som det ursprungliga. Förf. ha också bland andra enstaka gårdar upptagit 22 st. med hus av typ II. Och man får framför allt icke bortse ifrån de mycket vanliga glesa husgrupper, där avståndet mellan varje hus är betydande.

Bredvid dessa enstaka gårdar finns det emellertid ett stort antal grupper av hus, som var och en måste betecknas som en gård. En av förklaringarna till uppkomsten av en sådan gård ligger väl i husets ständiga förnyelse.

I hur hög grad denna förnyelse verkligen ägt rum är ännu icke utrett. Men Nihléns undersökningar vid Känne i Burs, där ett hus med murar i skalmursteknik byggts på en grund av typ II, som i sin tur ersatt ett ännu äldre hus, ha givit bestämda belägg för, att huset tid efter annan förnyats, vilket tidigare undersökningar (t. ex. vid Ekes i Bro) endast kunnat hypotetiskt påvisa. Det är väl troligt, att denna förnyelse av huset från grunden ägt rum i betydligt högre grad, än vad man med önskvärd tydlighet kunnat och skall kunna konstatera i de ofta ofullkomligt lagda vallarna och murarna, som för övrigt endast i undantagsfall blivit föremål för närmare undersökning. Gården vid Rings i Hejnum torde visa exempel på samma sak, men här har resultatet delvis blivit ett annat, i det att de nya husen lagts på ny plats nära de gamla. Gården har härjats av eld, men

brandspåren i hus D², det typologiskt sett äldsta (typ II), äro obetydliga i förhållande till vad fallet är i de tre andra husgrunderna. Det kan väl icke gärna tolkas på annat sätt än att hus D legat öde före branden eller att det i annat fall kvarstått här i sitt ursprungliga skick utan nämndvärda konstruktioner i trä och brukats bredvid de övriga, senare uppförda, av vilka den stora hallen (A) är det yngsta.

Boëthius har med ledning av fynden i de mera utförligt undersökta gårdskomplexen vid Rings och Känne gjort en utredning av de stora hallarnas markerade tvådelning i en »finare» och en »mindre fin» del och av de olika husens användning. Beträffande tvådelningen skall här endast påpekas, att motsvarande förhållande ännu existerar i flera kontinental-europeiska bondhus, av vilka det nedersachsiska, som anses uppkommet ur ett i marken nedsänkt rum, ligger oss närmast; tvådelningen är här numera betingad av bruket att hysa folk och fä under samma tak.³ Hittills utförda undersökningar ha visat, att samtliga hus varit bostadshus även i de fall, då flera förekomma på samma tun. Med Boëthius' utredning ger därjämte vid handen, att de mindre husen också tjänstgjort som förvaringsrum (loft eller burar) och kokhus eller liknande. Det skulle för gårdens vidkommande kunna tolkas så, att det äldre huset förlorat sin ursprungliga karaktär av bostadshus så snart ett nytt uppfördes, något som väl stämmer överens med vad man känner från modernare gårdsanläggningar.

Utän att släppa andra möjligheter ur sikte måste man således beträffande gårdar med flera byggnader under alla förhållanden räkna med, icke endast att de olika husen uppstått under olika tider utan också att flera av dem ödelagts och förblivit öde redan då de andra varit i bruk.

² Hus C på den efter Nordins uppmätningar sammanställda kartan (fig. 19). Förf. ha i texten bibehållit Nordins beteckningar men på kartan förväxlat hus C och D. Bristen på överensstämmelse mellan text och bilder gör sig gällande på flera håll. Så hänvisas på sid. 122 till en hall i Stenstu i Alskog, fig. 22, som återger en kämpgrav vid Bölske i Eke.

³ Att liknande bruk skulle ha varit rådande hos oss vid denna tid anser Nihlén icke troligt (s. 210). Såvitt det nu är möjligt att se, uteslutes detta icke av fynden. Att vi i Norden numera ha mycket obetydliga spår härav kan vara betydelsefullt men är icke avgörande. Danska undersökningar av hus vid Solbjerg på Morsø och vid Ginderup i Thy ha ådagalagt, att dessa i en särskild avdelning också hyst kreatur. Kan man i detta fall, som Nihlén gör, utesluta stora delar av Danmark ur den nordiska kulturkretsen och peka på anknytningar söderut, låter väl detta sig göra även för (Ölands och) Gotlands del. Det står också i god överensstämmelse med den karaktär senare gotländsk allmogekultur har. En utgrävning av ett helt tun kan möjligen ge upplysningar, som gör en diskussion onödig. Skulle vid en sådan undersökning icke påträffas spår av ekonomibyggnader, står ännu den möjligheten öppen, att kreaturen gått ute hela året om liksom ännu fåren på Gotland, eller att man haft särskilda uthus i betesmarkerna, som gotländska »lambgifter». Nihlén hyllar denna uppfattning.

Här skall blott tilläggas, att storfamiljsorganisationen icke nödvändigtvis behöver medföra, att familjens samtliga medlemmar bo under ett tak. De yngre gifta sönerna kunna mycket väl bo i särskilda hus men likväl stå under bondens ledning. Båda formerna äro kända ifrån senare tid.

Att gårdar, som uppkommit på detta sätt, skulle ha anlagts efter ett bestämt schema, är föga troligt. Man har också svårt att finna sig till rätta med de 6 gårdstyper, som urskilts. Att det å andra sidan finns vissa andra »gårds»-typer, såsom den av Nihlén påpekade med ett i två hägnader uppdelat tun (Botvalde i Stånga, »Rydu» i Hangvar m. fl.), skall icke förnekas. Men om den skall tolkas som en uppdelning i mangård och fågård, är mycket ovisst. — För husens gruppering är det väl, som förf. på flera ställen anmärkt, terrängförhållandena, som varit avgörande.

Detsamma är väl förhållandet med byarna. Här ger emellertid beteckningarna långbyar, kretsbyar och slutna byar möjligheter till kortfattade bestämningar av de olika koncentrationerna. I de anförda exemplen på kretsbyar utgöres byns centrum av en liten myr. De äro förtätade bygder kring våtmarker av i grund och botten samma karaktär som den mera utspridda bebyggelsen kring Mästermyr och ett flertal andra större myrar och synas ha uppstått genom utvidgning av ett antal här anlagda enstaka gårdar. Det hade varit av värde, om byarnas direkta förhållande till vägarna hade kunnat utrönas.

Utanför bygderna, de av vidsträckta vastsystem sammanhållna större bebyggelseenheter, går icke Nihlén.

I avsnittet om kämpgravarnas geografiska utbredning har Nihlén sökt hävda kontinuiteten i bebyggelsen från stenålderns slut till våra dagar och framför allt varit angelägen om att framhålla, att någon nämnvärd förskjutning eller omgruppering icke ägt rum från kämpgravstid fram till våra dagar. Det skall icke förnekas, att en viss kontinuitet synes kunna spåras, särskilt om man betraktar de enstaka gravfält, som spänna över mycket stora tidrymder. De ha emellertid också visat betydande luckor. Och det förtjänar påpekas, att man egentligen ingenting bevisar vare sig genom att jämföra ett par kartor, som var och en rymmas på en sida, med en annan i skalan 1: 300 000, som icke har plats för annat än myrarna, tecken för husgrunder och fornborgar samt socknarnas namn, eller genom uppräknig av ett 10-tal exempel, där kontinuitet finns, i synnerhet när det gäller Gotland, som av ålder haft en utpräglad särbebyggelse. Man kan draga fram ett otal fall, där bosättning under kämpgravstid icke motsvaras av nuvarande bebyggelse. Det förnekar heller icke Nihlén, men han anser, att det beror på en koncentration av bebyggelsen inom bygderna under folkvandringstid. Detta är emellertid att se saken allt för översiktligt.

Det har ovan beträffande huset framhållits, att det gärna kunde ha ställts i intimare samband med andra äldre och yngre hustyper. Samma anmärkning kan framställas beträffande bebyggelsen. En jämförelse av bebyggelsen genom tiderna inom ett utvalt område på grundval både av lösfynd och av fasta fornlämningar ger ett säkert underlag för mera vittgående iakttagelser. Härvid har Lithberg redan 1914 i sitt arbete om Gotlands stenålder givit ett uppslag, som knappast ännu tagits upp till vidare behandling för följande tider.⁴

Söker man sammanfatta de iakttagelser, som kunna göras av det hittills samlade knapphändiga materialet, finner man, att det »landnam», som tager sin början under yngre stenåldern i och med att strandbyggarkulturen splittras, synes ha fortgått i stort sett oavbrutet åtminstone fram t. o. m. äldre järnåldern, varefter det ännu ytterst oansenliga materialet nästan helt undandrager sig bedömande. Men under bronsåldern kan man jämsides med den normalt löpande »utvecklingen» också iakttaga en bestämd strävan att på nytt orientera bebyggelsen mot kusterna. Kontinuiteten i bebyggelsen framgår bäst av en jämförelse mellan landnamskartorna i Gotlands stenålder och kartorna II och III i Gotlands bronsålder; dragningen emot kusterna ådagalägges genom jämförelse med den bygd man på så sätt får fram och kartan över skeppssättningarnas utbredning. Samma tendens att lägga sig utmed kusterna visa också kumlen. I båda fallen koncentrera sig bronsålderns monumentalgravar likväl till de gamla bebyggelseförtätningarna. En förklaring av denna strävan att nå kusterna och dess plötsliga upphörande vid bronsålderns slut har i detta sammanhang icke så stor betydelse.⁵ Under äldre järnålder märker man ingenting härav; kämpgravarna representera, som Nihlén framhållit, en typisk inlandsbebyggelse.

Även kolonisationen av nytt land, som pågått oavbrutet sedan stenåldern, har emellertid under äldre järnålder undergått vissa tydligt framträdande

⁴ Harald Hansson har i Gotlands bronsålder (Sthlm 1927) genom att sammanställa fyndkartorna med kartorna över skeppssättningarnas förekomst slutit sig till en viss kontinuitet i bebyggelsen men i övrigt ej ägnat frågan närmare uppmärksamhet. O. Almgren och B. Nerman ha i Die ältere Eisenzeit Gotlands (Sthlm 1914—23) varken lämnat fullständiga fyndförteckningar eller utförligare fyndkartor. I Fornvännen 1915 har Schmittger meddelat en karta över Gotlands silverskatter, som Nihlén begagnat. Min uppsats om Den förhistoriska bebyggelsen i Forssa ting (Gotlandica till Nils Lithberg, Ymer 1933) är alltför kortfattad. Här saknas bland annat fyndkartor från järnåldern, vilket måste inverka på uppfattningen av bebyggelsen framför allt under vikingatid, då gravfälten ovan jord lämna få upplysningar.

⁵ Förklaringen kan tänkas ställa kämpgravskulturens uppkomst i ny belysning, då orsakerna till monumentalgravarnas upphörande och kämpgravarnas uppkomst i viss utsträckning kunna antagas vara desamma.

de förändringar. Den har framför allt tilltagit i styrka. Och landnamet har ändrat karaktär så till vida, att då man tidigare uppsökte de höglänta lätt avvattnade grusbackarna nära hedarna — marker som lämpa sig för ett primitivt åkerbruk — har man nu i första hand strävat till de lågt liggande lövängarna kring våtmarker och myrar, där brukbar åkerjord icke kan ha varit det i första hand eftertraktade. För stora delar av Gotland kan påvisas, hur det först är genom kämpgravarna, som ny bygd av detta slag tages i besittning, under det att andra tidigare förtätningar, ofta just kring hedmarkerna, efter hand förlora sin betydelse. Av naturliga skäl släpper kämpgravsbygden långt ifrån helt kontakten med sådana områden, men förtunningen är alltför påtaglig för att kunna förbigås och svarar direkt mot kolonisationen av nya områden med andra naturförhållanden. Denna kolonisation förklaras heller icke därav, att områden, som frigjorts genom landhöjningen, först nu skulle ha blivit möjliga att taga i besittning. Hela tiden försiggå dessa förskjutningar inom och från de större, redan under stenåldern grundade bebyggelseförtätningarna. Såvitt det är möjligt att döma av det knapphändiga materialet, synes en återgång till äldre centra i rätt stor utsträckning ha ägt rum under folkvandringstid och vikingatid. I varje fall läggas nu stora med kämpgravar tidigare bebyggda områden öde. Kämpgravskulturen har således bestämda i tid och rum avgränsade konturer. Det är ej endast dess beteskultur (Nihlén, s. 214) utan dess förändrade näringsförhållanden i stort, som skolas mot bakgrunden av det dåtida klimatet.

I kapitlet om näringarna framhåller Nihlén — säkerligen med all rätt — att boskapsskötseln för den äldre järnålderns människor troligen spelat samma framträdande roll som i mellersta och norra Sveriges skogstrakter på 1800-talet. Åkerbruket uppfattar han som »en nog så kraftig binäring till boskapsskötseln». Han hänvisar till de renplockade markerna i gårdarnas och byarnas omedelbara grannskap och framhåller med stöd av rent etnologiska skäl, att ett betydande svedjebruk torde ha existerat parallellt med ett varaktigt brukande av jorden omkring boplatserna. I fråga om betydelsen av hackbruk och svedjebruk över huvud taget äro olika åsikter varandra så motsägande, att det torde vara klokt att så litet som möjligt ta hänsyn härtill. Huruvida de gotländska ortnamnen på »ryd» och »brand» skolas anses vittna härom, är synnerligen ovisst. I varje fall synes det av Nihlén anförda namnet »Rydu» i Hangvar ha uppkommit i samband med det torp, som anlades här någon gång omkring år 1900!

Med större skärpa kunde däremot ha framhållits den stora roll, som den naturliga växtfödan spelar, och att det i detta fall icke rör sig om nödfallsutvägar, som måste tillgripas, när andra möjligheter tröto. Forn tidens »kulturväxter» voro helt andra och till antalet oändligt många fler

än nutidens. Man har framför allt utnyttjat lövängarna för att få föda till människor och djur i den form sådan av naturen gavs: gräs, växter, löv, bark, rötter och dylikt. Åkerbruket är sannolikt en gång utifrån infört, men i det samlarstadium, på vilket kämpgravarnas folk stod, röjer sig arvet från betydligt äldre inhemska näringsfång. Det är betecknande, att då vi icke känna en enda hacka eller något hackliknande redskap från kämpgravarna, vi däremot äga ett betydande antal s. k. skäror både från bronsålder och äldre järnålder, som sannolikt ingenting annat är än lövknivar av det slag, som ännu under förra århundradet rikligt funnos på de gotländska bondgårdarna. Kämpgravarnas folk var säkerligen »samlare» i långt högre grad än åkerbrukare. Det gör också parallellerna med våra dagars fäbodskötsel betydligt fastare. Med hänsyn dels härtill och dels till vad som ovan sagts om kämpgravsbygdens utbredning och husets livslängd är den frågan befogad, om icke kämpgravshuset i stor utsträckning haft karaktären av tillfällig vistelseort. Säkert är, att man i kämpgravskulturen kan spåra flera genomgående drag, som gör det troligt, att hus, gård, by och bygd icke haft de fasta konturer, som förf. velat ge dem.

Här har endast lätt vidrörts några av de i boken framställda synpunkterna. Så har exempelvis de av Nihlén utförligt behandlade vastarna (kap. 6) endast i förbigående nämnts. Det är väl ett av bokens bästa kapitel. Uppgiften att ge en överskådlig bild av detta synnerligen svårhanterliga material är krävande. En annan av Nihlén utförligt behandlad fornlämningsgrupp är de s. k. svärdslipningsstenarna (kap. 7). Han hänför huvudmassan härav till järnåldern och har härigenom erhållit en mera trovärdig kurva över landhöjningens förlopp på Gotland från Litorinahavets maximum, än vad som varit möjligt enligt den tidigare gängse uppfattningen. Munthe har samtidigt⁶ ägnat problemet en ingående undersökning och kommit fram till samma resultat.⁷

Bokens styrka ligger överhuvudtaget i det stora material, som förts ut i diskussionen. Det har väl också varit ett av huvudsyftena med arbetet, som förf. själva karakteriserat som preliminära studier. Mot det ännu icke avslutade inventeringsarbete, som bildar grundvalen härför, äro ett par anmärkningar befogade. På flertalet kartor — de publicerade kartorna fig. 3 och 23 utgöra godtagbara undantag — ha husgrunderna schematiskt markerats med breda tuschstreck. Av vad som ovan sagts rörande huset framgår, att man fått en bättre överblick över mate-

⁶ Om Gotlands s. k. Svärdslipningsstenar, *Gotlandica* till Nils Lithberg, s. 1 ff., Ymer 1933, s. 141 ff.

⁷ Harald Hansson anförde redan 1927 skäl för en senare datering av vissa slipblock Gotlands Bronsålder, sid. 98 f.

rialet, om vallarnas konturer endast markerats och synliga stenar inritats. Kartorna skulle därigenom ha fått betydligt större värde och givit större möjligheter till bedömning av var vidare undersökningar bäst behövas. Vidare äro nivå-siffror här mer outhärliga än vid kartering av andra fornlämningar. Med de moderna instrumenten, som stått Nihlén till förfogande, hade detta varit praktiskt utförbart. Resultatet av det inventeringsarbete, som sedan flera år pågått från Statens Historiska Museum under ledning av dr K.-A. Gustawsson visar detta. Beskrivningen av Järvafältets fornminnen⁸ visar också, att dylika kartor även över ganska stora områden med utsikt till gott resultat kunna publiceras utan särskilda anordningar. — De i boken införda kartorna sakna ibland norrsträck och oftast användbar skala. Man hade också önskat sig åtminstone något fotografi av en icke undersökt kämpgrav.

En av bokens förtjänster är, att det rikhaltiga materialet så frikostigt försetts med kommentarer. Särskilt värdefullt är, att etnologiskt material kanske för första gången i större utsträckning fått tjäna att belysa på arkeologisk väg gjorda rön. Detta är värdefullt, även om flera av de i arbetet framförda synpunkterna och slutledningarna skola visa sig icke tåla en närmare granskning. Härigenom har likväl en fastare grund nåtts för fortsatt diskussion och därmed också för fortsättningen av de undersökningar, som endast kunna anses påbörjade.

Hans Hansson.

Nordisk kultur VI: Runorna. Utg. av Otto v. Friesen. Bonnier, Stockholm, Aschehoug, Oslo, och Schultz, Köpenhamn, 1933. 264 s. 8°. Pris kr. 15:50.

I serien Nordisk kultur, som presenterats för tidskriften Rigs läsare i denna årgångs tredje häfte (s. 140 ff.), har under året utgivits del VI, vilken behandlar runorna. Arbetet har redigerats av en av de tre huvudredaktörerna för det stora samlingsverket, professor Otto v. Friesen, vilken också författat huvudparten av framställningen. De två övriga huvudredaktörerna, professorerna Magnus Olsen och Johs. Brøndum-Nielsen, ha bidragit med var sitt kapitel om de nordiska (yngre) runorna, den förre med en redogörelse för de västnordiska runinskrifterna, den senare med en motsvarande framställning av de danska. Sedan dessa tre författarnamn nämnts, är det onödigt att särskilt framhålla verkets vederhäftighet och gedigenhet. Uppgiften har behandlats efter i stort sett samma plan,

⁸ Järvafältets fornlämningar, Svenska fornminnesplatser, N:o 11, Sthlm 1929.

som ligger till grund för v. Friesens redogörelse i artikeln *Runenschrift i Hoops' Reallexikon der Germanischen Altertumskunde IV* (1918). I fråga om framställningens enhetlighet och de olika delarnas proportionerlighet röjer verket intet spår av de svårigheter, som kunna uppstå, då ett arbete fördelas på många händer.

Första kapitlet ägnar v. Friesen, såsom tillbörligt är, bl. a. frågorna om runornas härkomst och första spridning. Han intar här i huvudsak samma ståndpunkt, som han alltifrån år 1904 (i sitt arbete *Om runskriftens härkomst*) med skärpa förfäktat: att runorna uppstått hos östgermaner (goter) i sydöstra Europa och utvecklats ur grekisk och latinsk vardaglig skrivstil (kursiv), och han menar — nu liksom tillförne — att runskriften av alla tecken att döma måste anses ha från östgermanerna tidigast nått till nordgermanerna och först avsevärt senare kommit från Norden till västgermanerna. Som bekant har på senaste tiden stått strid om dessa frågor, en strid, som väl knappast ännu kan anses fullt avgjord. Förf. vidhåller som sagt sin åsikt och hänvisar till den mycket utförliga motivering härför, som han förebragt i *Arkiv f. nord. fil.* 47, s. 80 ff. I nu föreliggande arbete redogör han endast i korthet för de olika meningar, som framställts; det förtjänar framhållas, att denna redogörelse utmärker sig för sträng objektivitet. Att runorna tidigt uppträda i Norden (Danmark), beror enligt v. Friesens här liksom i tidigare arbeten uttalade åsikt därpå, att den kraftiga germanstam, herulerna, som anses ha härskat i södra Jutland och på de danska öarna under de närmaste århundradena före 500-talet, underhöll förbindelse med de från stammen utgångna emigranter, vilka bevisligen uppträda i Svartahavstrakterna redan från omkring mitten av 200-talet. Herulernas valde i Danmark stod till in på 500-talet, och från tiden efter detta århundrade till framemot 800 ha vi inga runurkunder i Danmark.

I en särskild avdelning av första kapitlet redogöres för de enskilda runtecknens härledning. Förf:s omfattande sakkunskap på detta svårtillgängliga område kan näppeligen av någon forskare bestridas; dock torde knappast v. Friesen själv anse, att sista ordet beträffande alla härmed sammanhängande detaljproblems lösning ännu är sagt.

Förf. redogör därefter för de germanska runorna i Norden och i ett följande kapitel för de av honom så kallade anglofrisiska och de tyska runorna. Det skulle föra för långt att söka referera den fängslade och på kulturhistoriska upplysningar rika framställningen. Beträffande de av v. Friesen tidigare utförligt behandlade Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge framlägger han här skälen för sin åsikt, att ristningarna äro av norskt ursprung. Dels utesluter k-runans form samhörighet med dansk runttypstradition, dels häntyda namnen Lister och Listerby på samband med Lister i Västagder i Norge, liksom också formen *Norje* som namn på

en by i nordligaste delen av den forna Listerön i Blekinge pekar i samma riktning, dels slutligen erinra de personnamn, som nämnas på en av stenarna, om namnskicket inom en i en bekant fornaldarsaga nämnd furstesläkt från det norska Listers närmaste grannbygd. Det ännu under medeltiden för sjörövare begärliga blekingska Listerlandet har — menar v. Friesen — vid mitten av 600-talet erövrats av norska emigranter.

I det avsnitt, som skrivits av Magnus Olsen, framhålles till en början, att de s. k. svensk-norska och de s. k. danska eller vanliga runorna förekomma i ett ungefär lika stort antal ristningar under tiden från senare delen av 700-talet till 950, men att de förstnämnda, som uppträda först på 800-talet, under detta århundrade äro med avseende på förekomsten begränsade till trakterna kring Oslofjorden. Till Olsens redogörelse här anknutes i senare kapitel av v. Friesen vid behandlingen av frågan om de yngre runornas uppkomst. Såsom ett bland de många exemplen på god och instruktiv framställning i det av Olsen skrivna kapitlet må här till en del refereras, vad som säges om de både från språklig och konstnärlig synpunkt märkliga, från 1000-talet härstammande bildstenarna från Alstad (Toten) och Dynna (Hadeland), i de gamla kulturbygderna kring Randsfjord. På den sistnämnda stenen prisar en mor sin dotter: »hon var den händigaste mö i Hadeland», och på stenen är inristat ett vävmönster, skildrande de heliga tre konungar. Olsen menar, att denna ristning, vars slutord avfattats i metrisk form, dels ger en återklang av samtida diktning i denna bygd, dels också visar hän på den konst, som här utövats: modern har låtit pryda stenen med det vävmönster, som dottern sysslade med i livstiden, ett mönster, som enligt förf. senare varit mycket omtyckt i folklig norsk textilkonst.

Brøndum-Nielsen börjar med en skildring av runkulturens märkliga kretslopp i Norden: »dens nordiske Vugge stod i Danmark; Norge gav den Granittens faste Grund; fra Norge eller Lister-Landet (i Blekinge) førtes *Stenskriften* til Danmark, hvor den udvikledes til en fornem Mode, og da denne i Danmark — bortset fra Bornholm — var ved at hælde mod Enden, løftede Sverige den op til kunstnerisk Blomstring.» Citatet utgör ett av de många exempel, som kunna förebringas, på förf:s stilkonst och pedagogiskt klara framställning. En genom hänvisning till särskilda kartor instruktiv redogörelse för de danska runristningarnas geografiska utbredning ger läsaren god kunskap om kulturvägar och bebyggelse. På de få sidor, som upptagas av Brøndum-Nielsens redogörelse, har förf. behandlat ett representativt urval av ristningar, vilka från politisk-historisk eller kulturhistorisk synpunkt ha något viktigt att berätta.

De svenska inskrifterna med yngre runor upptaga, såsom naturligt är, i v. Friesens framställning ett jämförelsevis brett rum (100 sidor). Förf.

menar numera, att både de s. k. danska och de svensk-norska runorna uppstått i de sydliga delarna (kusttrakterna) av Norge, där de germanska runorna fortlevat ned till vikingatiden. Den yngre runradens båda huvudformer äro snarast att betrakta som två skolors olika utveckling av samma principer; de danska runorna skulle ursprungligen utgått från en något äldre skola. De ur de svensk-norska runorna utvecklade s. k. hälsingerunorna utgöra ett tredje slag av nordiska runor. Förf. kallar dem nu för de svenska runorna med hänsyn därtill, att de uppenbarligen funnits även i andra bygder än Hälsingland, nämligen kring Mälaren. Anledningen till denna egendomliga, enligt principen »största möjliga knapphet» utbildade runrads uppkomst är, menar v. Friesen, det praktiska behovet. Det blev så småningom nödvändigt för t. ex. lagmän eller skattmästare eller — i fråga om överenskommelser o. d. — även enskilda personer att göra korta minnesanteckningar, och sådana ha säkerligen gjorts med dessa härför lämpade svenska runor, väl vanligen på trä.

Det första kapitlet i framställningen om de yngre runinskrifterna i vårt land omfattar inskrifter med svensk-norska och med svenska (»hälsinge»-)runor. Som naturligt är, börjar redogörelsen för de svensk-norska runorna med Rökstenen. Det kan synas förvånande, att författaren till den epokgörande Rökstensmonografien (1920), vars resultat sammanfattats i populär form i hans bok *Runorna i Sverige* (3 uppl. 1928), nu avstår från att meddela någon tolkning. Anmälnaren vill emellertid häri se ett vackert bevis på den ärliga objektivitet, som förf. genom hela verket strängt iakttagit. Rökstensens tolkning är trots allt ännu osäker och omtvistad; under sådana förhållanden menar tydligen vårt lands främste runolog, att hans egen tolkning i ett standardverk som detta icke bör skänkas företräde framför andra forskares. Bland de få med svensk-norska runor ristade stennarna behandlas de av A. Nordén nyligen upptäckta Oklundaristningarna (Ö. Husby socken, Ögtl.) från 900-talet. Förf. framhåller, att innehållet bl. a. visar, att »åtminstone vissa heliga platser i förkristen tid hade asylrätt»; runristaren har nämligen — såsom inskriften omtalar — gjort sig skyldig till dråp och tagit sin tillflykt till det »vi», som här var beläget.

Det ligger i sakens natur, att ett arbete sådant som det här recenserade, vilket vill vara en i möjligaste mån populär framställning av vetenskapens senaste resultat, till stor del redogör för sådant, som är fackmannen bekant från tidigare utgivna specialarbeten eller översikter. Av ovanstående referat torde det emellertid ha framgått, att verket innehåller även en hel del nytt. Det måhända allra intressantaste härav är v. Friesens uppfattning om hur den i vårt land på 1000-talet så kraftigt dokumenterade seden att resa runmärkta minnesvårdar uppkommit. Det är här fråga om det överväldigande antalet av de med danska (vanliga) runor försedda

stenarna i Sverige. Redan i nyssnämnda bok, *Runorna i Sverige* (3 uppl.), har v. Friesen antytt den mening, som han nu närmare utvecklar och motiverar. Här endast några huvudpunkter i hans framställning. Före kristendomens inträngande restes runstenar till minne av fränder, som omkommit långt borta från hemmet. Kristendomen fordrade, att den döde skulle begravas i kyrkans vigda jord, ej på hembyns gravfält; till en början måste detta för de efterlevande ha känts lika svårt, som då en anhörig stupat och begravts i främmande land. Missionärerna, i vilkas intresse det låg att så mycket som möjligt ansluta till gamla sedvänjor, tilläto under den första tiden den på kyrkogården begravnes fränder att uppsätta ett minnesmärke på hembyns gravfält och att där eller på annan lämplig plats resa en runsten. Sannolikt ha missionärerna stundom varit nordbornas hjälpare och läromästare i att skänka ristningarna deras konstnärliga utformning. Denna sed iaktogs under övergångstiden, till dess kristendomen vunnit fast insteg och varje by fått sin ättbacke på kyrkogården. Här ha vi, menar v. Friesen, ett skäl till att runstenarna i Uppland äro så mycket talrikare än annorstädes: i Uppland höll sig den gamla tron segast kvar, och den kristna missionen hade här lång möda, innan kristendomen kunde anses fullt tryggad.

Härefter följer en på olika landskap fördelad utförlig redogörelse för de med danska runor ristade svenska inskrifterna. Att framställningen är rik på intressanta detaljer och kulturhistoriska utblickar, är självklart för den, som känner v. Friesens skrivsätt. Verket avslutas med en redogörelse för runornas användning i senare tid, och v. Friesen framhåller, att runorna under hela medeltiden och delvis även senare varit de högtstående lekmännens skrift i motsats till den av kyrkans män införda och av dem begagnade latinska skriften. I Birgittas egenhändiga anteckningar röjer v-ljudets stavning kännedom om runskriften, vilken enligt förf. antagligen var den första skrift, hon — lagmans- och stormansdottern — gjort bekantskap med.

Det rikliga bildmaterialet är hela verket igenom förstklassigt. Noggranna och rikhaltiga litteraturanvisningar ge åt den, som vill djupare intränga i ämnet, mycket ingående upplysningar. Noter i texten hänvisa till dessa anvisningar, vilka för att icke störa en sammanhängande läsning av boken äro placerade efter varje huvudavdelning. Utförliga register underlätta i hög grad arbetets användning som uppslagsbok. I ett standardverk som detta måste det vara förenat med stora svårigheter att giva ett på samma gång tillräckligt upplysande och tillräckligt representativt urval av förefintliga ristningar. Såvitt anmälaren förstår, ha författarna i detta avseende kommit ytterst nära idealet.

För den bildningssökande allmänheten är det av största vikt, att fram-

ställningen är på en gång lättläst, innehållsrik och intresseväckande. Några befogade anmärkningar torde i intet av dessa hänseenden kunna riktas mot de tre författarna. Deras stil står genom hela verket på ett mycket högt plan: klar och i god mening populär på samma gång som kraftfull och fascinerande. I huvudförfattarens, v. Friesens, framställning finner man — här såsom annorstädes i hans författarskap — den kärnfullhet och suggestiva kraft, som hans lärjungar äro vana att lyssna till och gripas av.

Stig Olsson Nordberg.

Cistercieordenen og dens Klostre i Norden. II. Bog. Sveriges

Klostre. Av E d w. O r t v e d. København 1933. 544 s. Pris da. Kr. 11:50.

Med vissa förhoppningar skrider man till studiet av pastor Edw. Ortveds postuma verk om de svenska cistercienserklostrens historia. Hans tidigare arbete, som innehöll en översikt av hela ordens historia (I. Bog. Cistercieordenen överhovedet, Kbhvn 1927, 212 s.), røjde en intim kändedom om ordenslagstiftningen och ordens utveckling. Det omfattande ämnet och den översiktliga framställningen lade hinder i vägen för ett närmare bedömande av förf:s forskarpersonlighet. Att ämnesbehandlingen verkade väl refererande, kunde man emellertid icke undgå att bemärka.

Fredrik Halls förtjänstfulla forskning — vars resultat framlades dels i gradualavhandlingen Bidrag till cistercienserklostrens historia i Sverige (1898, tysk uppl. 1903), dels i en rad specialundersökningar, den förnämsta om Sko kloster (Fornvännen 1909) — hade närmast karaktären av ett orienterings- och vädrödjararbete inom ett område, som forskningen alltifrån Anders Rhyzelius' dagar i det stora hela skyggt kringgått. Ortveds arbete dokumenterar på vissa punkter bekantskap med ett större källmaterial än det, som varit Hall tillgängligt; förf. har bl. a. kunnat anlita C. Silfverstolpes i riksarkivet förvarade förteckningar över medeltidsbrev rörande de svenska klostrens jordförvärv m. m.

Ur vetenskaplig synpunkt bör det oaktat det nyutkomna arbetet förklaras vara en stor besvikelse. Förf. har snarast velat giva en bild av de svenska cistercienserklostren i deras egenskap av religiösa institutioner. Den sålunda ställda uppgiften skulle ju kunnat resultera i ett strängt vetenskapligt arbete. Man måste emellertid sätta i fråga, om förf. själv verkligen äsyftat ett dylikt arbete. Fastmera har han i första hand velat åstadkomma ett verk till sin kyrkas ökade heder. Detta kommer till synes i

det påpassliga gendrivanget av allt i källmaterial och hos senare författare, som kan innehålla eller kan misstänkas innehålla för det medeltida klosterväsendet förklenliga uppgifter och omdömen. Tyvärr synes förf.:s inställning till andra forskare, som varit inne på hans ämnen, vara influerad av huruvida de härvid intagit samma ståndpunkt som han själv; sålunda prisas G. Lindström, som (i *Anteckningar om Gotlands medeltid*, II, Sthlm 1895) påtalat vanvården av Roma kloster, såsom »en af de retfærdige moderne svenske historikere» (s. 313). Varje betygssättning av svenska författare med hänsyn till vederbörandes uppfattning av det medeltida klosterväsendet förefaller skäligen onödig, alldenstund nutida svensk uppfattning i hithörande stycken ingalunda baseras på och sammanfaller med reformationstidens ofta agitatoriskt extrema uttalanden.

Än allvarligare invändningar kunna emellertid riktas mot förf. Den starkt refererande framställningen snuddar givetvis ständigt vid centrala spörsmål i svensk klosterhistoria. Men praktiskt taget aldrig ställer förf. några problem, och följaktligen löser han endast sällan några problem. Arbetets brister i detta hänseende omvittnas i viss mån även därav, att betydelsefulla insatser i de senare decenniernas svenska medeltidsforskning icke rönt beaktande. Mest iögonenfallande är, att förf. icke ens omnämner K. B. Westmans *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s* (Sthlm 1915); där tecknas den kyrkopolitiska bakgrunden till cistercienserordens införande i Sverige och där (a. a., s. 46—58 och 67—77) analyseras med skärpa det källmaterial, som avser de äldsta klostrens grundläggning. Då dylika forskningsinsatser förbigås med tystnad, väcker det ingen undran, att förf. i detaljer står kvar på längesedan övergivna ståndpunkter. Som exempel må anföras, att det som man trodde definitivt avlivade s. k. Helgeandsbeslutet alltjämt får leva med och vara tillkommet på »herredagen i Stockholm 1282» (s. 180). I ett avseende har förf. haft kontakt med modern svensk forskning. I slutet av varje kapitel ingår en kortare redogörelse för de arkeologisk-konsthistoriska undersökningarna rörande resp. kloster, och förf. åberopar härvid kända arbeten av S. Curman, J. Frödin, A. Lindblom o. a.

Att presentera en önskelista på vad som främst bör bliva föremål för studier i det svenska klosterväsendet, för att man skall kunna nå fram till en klarare uppfattning om cistercienserklostrens betydelse som kulturhårdar, är ju såtillvida överflödigt, som Ortveds arbete lämnar de flesta problem olösta. Det må blott framhållas, att den kommande forskningen måste, i vida högre grad än hittills varit händelsen, beakta dessa klosters ekonomiska förhållanden. Man torde ock vara nödsakad att söka vidga kunskapen om de riktlinjer, som andra andliga stiftelser — dominikanerklostren, Vadstena kloster, domkyrkorna m. fl. — kanske ofta i tävlan med

cistercienserklostren följde vid bildandet av sina godskomplex. Att alla sociala förhållanden i vårt land självfallet måste studeras med ledning av det källmaterial, vilket direkt avser dessa förhållanden, utesluter icke, att i detta fall uppmärksamhet ägnas även åt den resultatrika forskning, som med skarpt fixerande av problemställningarna bedrivits i västtyska klostrens ekonomiska historia (en god bibliografi finnes hos C. Wilkes, *Die Zisterzienserabtei Himmerode im 12. und 13. Jahrhundert, i Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens, XII, Münster 1924*).

Den verifiering efter källorna, som verkstälts på föranstaltande av Carlbergsfondets Direktion, tillfredsställer anspråken. Däremot ställer man sig undrande i fråga om den väg, som samma myndighet slagit in på, då den haft att fatta ståndpunkt till den omständigheten, att förf. i icke ringa omfång hade bevarat de svenska källornas uttryck, delvis i för-danskad form. »Da Bogen i første Række skal tjene dansk historisk Forskning, har man anset det for nødvendigt paa dette Punkt at gennemføre de danske Ord og Udtryk,» meddelar Direktionen i sitt förord, daterat i maj 1933. Avsaknaden av ort- och personregister kommer att försvåra det digra arbetets utnyttjande. Den personhistoriska forskningen har icke ens erhållit det bistånd, som ett angivande av frälsemännens sigillbilder skulle ha inneburit.

Orättvist vore emellertid att fränkänna Ortveds om livslång, ospard möda vittnande arbete varje större värde för kommande forskning i svensk klosterhistoria. Tack vare Ortved står en god materialsamling de vetenskapsidkare till buds, som skola taga vid, där Silfverstolpe och Hall och även Ortved själv slutade.

Salomon Kraft.

Föreningens för svensk kulturhistoria styrelse- berättelse för år 1932.

Föreningen har under år 1932 haft sitt femtonde arbetsår.

De i Föreningens stadgar föreskrivna uppgifterna har styrelsen tillgodosett på följande sätt.

Allmänna ordinarie sammanträden ha under året hållits i Stockholms Högskola, Norrtullsgatan 2, måndagarna den 8 februari, den 4 april, den 17 oktober och den 5 december, fortsatt den 12 december. Måndagen den 8 februari höll deltagaren i Cypernextpeditionen arkitekten John Lindros föredrag över ämnet »Några drag ur Cyperns bondekultur», den 4 april antikvariern Erik Lundberg om »Bostadsskick under medeltid och renässans», den 17 oktober docenten Johan Götling om »Svensk glima och annan nordisk idrott» och den 5 december intendenten Sigurd Erixon om »Hur Sverige och Norge mötas, undersökningar rörande kultursamband och huvudgränser på den Skandinaviska halvön». Alla föredragen ha rikligt illustrerats med ljusbilder. Dessutom har Föreningen sammanträtt till ett av ordföranden den 12 december utsatt extra sammanträde i och för beslut om stadgeändring.

Under året har Föreningen av trycket utgivit 2 dubbelhäften av Rig. Dessutom har till medlemmarna utdelats nr V i Föreningens bokserie, Samuel Schröderstiernas »Berättelser över de finare järn-, stål- och metallfabrikerna i Sverige åren 1754—1759», I, II.

Styrelsen har sammanträtt den 23 november och det vetenskapliga rådet den 4 maj, 17 november och 24 november.

Vid Föreningens decembersammanträde antogs nya stadgar för Föreningen. I enlighet med dessa har rådet upphört att fungera och antalet medlemmar i styrelsen utökats. Till medlemmar i styrelsen valdes den 12 december att fungera till och med andra vårsammanträdet år 1934 följande personer: herrar intendenten Torsten Althin, antikvariern K. A. Gustawsson, riksdagsman Sigfrid Hansson, intendenten Ernst Klein, professor Sune Lindquist, docenten Valdemar Liungman, intendenten Tord O:son Nordberg och förste amanuensen Sigfrid Svensson samt att fungera till och med andra vårsammanträdet år 1935 följande personer: professor Nils Ahnlund, förste amanuensen Gösta Berg, professor Henrik Cornell, intendenten Sigurd Erixon, antikvariern Erik Lundberg, professor Martin Olsson, intendenten Sigurd Wallin och direktör Sten Westerberg.

Under året har Föreningen icke åtnjutit något statsanslag till utgivande av Rig.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande:

INGÅENDE BALANS KONTO,

Tillgångar den 1 januari 1932.

A.-B. Svenska Handelsbanken	51: 63
Kassabehållning	265: 84
62,000 ex. Rig	1: —
	<hr/>
	Kronor 318: 47

Skulder den 1 januari 1932.

Ledamöter stödjande	1: —
Enligt dagboken	317: 47
	<hr/>
	Kronor 318: 47

VINST & FÖRLUST KONTO.

Inkomster:

Årliga medlemsavgifter	2,990: —
Rigs försäljning	180: 90
Försäljning av klichéer	80: —
Ränta	1: 08
Gåva	535: 49
Förlust	188: 24
	<hr/>
	Kronor 3,975: 71

Utgifter:

Tryckningskostnader	3,028: 38
Författarearvoden	412: 50
Omkostnader och porto	467: 32
Återbetalt till vängåvan	67: 51
	<hr/>
	Kronor 3,975: 71

UTGÅENDE BALANS KONTO.

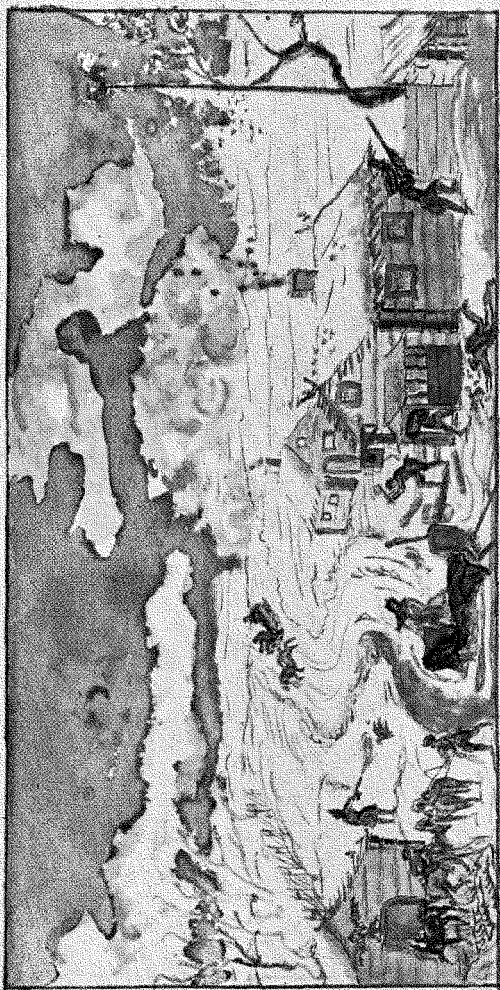
Tillgångar den 31 december 1932.

Kassabehållning	129: 23
62,500 ex. av Rig	1: —
	<hr/>
	Kronor 130: 23

Skulder den 31 december 1932.

Ledamöter stödjande	1: —
Enligt dagboken	129: 23
	<hr/>
	Kronor 130: 23

*John Hellner.**Elis Sidenbladh.**Sten Westerberg.**Carl Sahlén.**Sune Ambrosiani.*

Sida i skisbok dat. 1699.